

**МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО СПЕЦКУРСУ З МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ**
(просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові)

Мелітополь – 2019

ББК 74.58я7
УДК 378.091.31:811.161.2'367.332(72)

Рецензенти:

Методичні рекомендації до спецкурсу з методики навчання української мови (просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові) / Уклад. С. І. Єрмоленко. Мелітополь, 2019. 58 с.

Рецензенти:

О.В. Даниліна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та культури факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету;

С.М. Дубяга, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри початкової освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

У методичних рекомендаціях “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах” подані тези до лекцій, практичні заняття та самостійні роботи, питання до спецкурсу.

Пропонований посібник має допомогти студентам здобути знання і набути практичні уміння і навички з синтаксису, а також із методики навчання української мови. Значну увагу приділено практичним заняттям, які спеціалізуються на завданнях різного рівня складності (репродуктивного, дослідницького або творчого). Значна частина завдань може бути використана під час проходження студентами педагогічної практики.

Рекомендації призначені для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також учителів та учнів загальноосвітніх шкіл.

Рекомендовано кафедрою української мови МДПУ імені Богдана Хмельницького.
Протокол № 9 від 23.01.2019 р.

ЗМІСТ

Методичні рекомендації.....	3
1. Лекції.....	4
1.1. Вступ. Мета і завдання спецкурсу з методики навчання української мови.....	4
1.2. Лінгвістика простого речення в загальноосвітніх і вищих навчальних закладах...	6
1.3. Аналіз дидактико-методичних теорій під час вивчення простого ускладненого речення у вищих навчальних закладах.....	10
1.4. Теоретичні засади побудови методики реалізації лінгводидактичних принципів під час вивчення синтаксису простого ускладненого речення.....	13
1.5. Основні характеристики методики вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах.....	17
1.6. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів філологічних факультетів у процесі вивчення простого ускладненого речення.....	21
2. Практичні заняття.....	27
2.1. Внесення. Речення із вставними і вставленими компонентами та зі звертаннями.	27
2.2. Різні підходи до вивчення синтаксису простого речення.....	29
2.3. Теоретичні засади побудови методики реалізації лінгводидактичних принципів під час вивчення синтаксису простого ускладненого речення.....	30
2.4. Основні характеристики методики вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах.....	31
2.5. Основні характеристики методики вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах.....	33
2.6. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів філологічних факультетів у процесі вивчення простого ускладненого речення.....	35
3. Самостійна робота.....	37
3.1. Загальнотеоретичні й методологічні питання синтаксису.....	37
3.2. Словосполучення – одиниця синтаксису.....	39
3.3. Речення за метою висловлювання. Повні та неповні, поширені і непоширені.....	41
3.4. Головні і другорядні члени речення. Традиційна і нетрадиційна класифікація другорядних членів речення.....	43
3.5. Речення із однорідними членами. Уточнювальні члени речення.....	45
3.6. Речення з відокремленими другорядними членами.....	49
4. Питання до спецкурсу.....	51
Література.....	57

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

На сучасному етапі становлення національної системи освіти України завдяки гуманістичним і демократичним зрушенням у світогляді, ідеології, науці й культурі важливого значення набуває розвиток інтелектуальної сфери особистості, формування її професійної культури шляхом виявлення творчої активності в процесі життєвої самореалізації.

Методичні рекомендації розраховані на студентів IV курсу денної форми навчання філологічного факультету педагогічного вищого навчального закладу, майбутніх учителів української мови. Окрім цього, дібрані рекомендації можуть використовуватися в аудиторній роботі з викладачем, так і для самостійної роботи студента. Курс розраховано на 36 годин (1 кредит), з яких 12 год. лекцій, 12 год. практичні заняття, 12 год. виносяться на самостійну роботу.

На практичних заняттях студент знайомиться з основною мовознавчою та методичною літературою, проблемами, що висвітлюються на сторінках фахових часописів. Під керівництвом викладача студент виконує завдання різного рівня складності, пов'язані з методикою студіювання простого ускладненого речення.

У спецкурсі система завдань передбачає синтаксичні та стилістичні питання. Значна увага приділяється синонімії простого ускладненого речення, використанню різних синтаксичних конструкцій у системі функціональних стилів української мови (науковому, офіційно-діловому, публіцистичному, художньому, розмовному), створенню синтаксичних фігур (періоду, еліпсу, парцеляції тощо), вмінню конструювати та моделювати тексти різних стилів, типів і жанрів мовлення, а також редагувати їх. Робота зі стилістики є тим стрижнем, на якому ґрунтуються формування мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок студента. Така робота сприяє професійній підготовці студента, оскільки саме вміння компанувати тексти різних функціональних стилів, типів і жанрів мовлення, вільно спілкуватися українською мовою у повсякденному та професійному середовищі є результатом сучасної мовної освіти майбутніх учителів-словесників.

Студентові треба звернути особливу увагу на складові спецкурсу: лекції, практичні заняття, самостійну роботу та питання до них. Тільки послідовне використання цих складових дасть змогу успішно студіювати цей спецкурс.

Послідовне використання полягає у тому, що студент зобов'язаний спочатку зрозуміти першу лекцію, опрацювати її, скористатися списком рекомендованої літератури. Наступний етап пов'язаний з прагматичною спрямованістю запропонованих теоретичних питань, тому практичне заняття та самостійна робота доповнюють лекцію завданнями, які дають можливість засвоїти перший блок теоретичного матеріалу. Далі студент опрацьовує другу і наступні лекції аналогічно. Модулі сплановані так, що в перший входять три блоки тем і в другий наступні три блоки тем лекцій, практичних занять і самостійної роботи. Питання до спецкурсу, які містяться в кінці рекомендацій, охоплюють увесь спецкурс, тому з ними студент повинен працювати з першого ж дня. Список літератури охоплює всі питання, які дібрані до спецкурсу. Покликання до праць відомих мовознавців і педагогів допоможуть студентові розібратись у проблемних аспектах методики студіювання простого ускладненого речення.

Методичні рекомендації спрямовані на те, щоб допомогти студентам збагатити свій досвід і знання новими тенденціями у методиці навчання синтаксису та стилістики, опанувати новими формами, методами та прийомами роботи в середній школі та виші.

ЛЕКЦІЇ

Лекція 1

ВСТУП. МЕТА І ЗАВДАННЯ СПЕЦКУРСУ “ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ У ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ”

Мета лекції: репрезентувати спецкурс “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”; ознайомити з метою і завданнями; коротко розкрити основний зміст спецкурсу; виховувати естетичний смак у слухачів до чітко сформульованих висловлювань тощо.

Основні питання:

1. Актуальність і доцільність дослідження.
2. Мета і завдання спецкурсу “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”.
3. Коротко основний зміст курсу.

1. Актуальність і доцільність дослідження.

Важливе місце в курсі сучасної української літературної мови належить синтаксису, в якому найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць та їх участь у досягненні комунікативної мети. Ефективність процесу формування професійної компетентності студентів філологічних факультетів у педагогічних навчальних закладах залежить від усвідомлення ними мовлення як професійного спілкування за допомогою мовних засобів, осмислення особливостей функціонування різних синтаксичних одиниць у мовленні, їхньої конструктивної і стилістичної ролі, комунікативно зорієнтованого вивчення синтаксичних тем і виконання студентами навчальних дій, спрямованих на сприймання і продукування усних і письмових текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення, до впровадження на практичних заняттях мовленнєвих ситуацій з використанням інсценізації тощо.

Вивченню простого ускладненого речення з погляду його комунікативного призначення присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: Н. Арутюнової, С. Бевзенка, І. Вихованця, К. Городенської, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Г. Золотової, Н. Іваницької, В. Матезіуса, О. Мельничука, М. Плющ, К. Шульжука та ін. Учені вказують на актуальність комунікативних досліджень у вивченні простого ускладненого речення. Проблеми комунікативно зорієнтованого навчання до вивчення синтаксису приділено увагу в працях учених-методистів: М. Вашуленка, Т. Донченко, Т. Ладиженської, Я. Мельничайка, М. Пентилюк, К. Плиско, Г. Шелехової та ін. Комунікативно зорієнтоване навчання у педагогічних навчальних закладах забезпечить, на думку дослідників, професійне засвоєння синтаксичної системи як засобу спілкування.

2. Мета і завдання спецкурсу “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”.

Метою спецкурсу є створення і практичне обґрунтування методики вивчення простого ускладненого речення на засадах комунікативно зорієнтованого навчання на філологічних факультетах.

Відповідно до мети у спецкурсі розглядаємо:

- вихідні теоретичні положення психолого-педагогічні, лінгвістичні та лінгводидактичні засади формування мовної особистості у процесі вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах;
- сучасний стан проблеми забезпечення лінгводидактичних засад комунікативно зорієнтованого навчання простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах;
- критерії та рівні сформованості професійної компетентності студентів філологічних факультетів у педагогічних навчальних закладах;

– методика вивчення простого ускладненого речення на засадах комунікативно зорієнтованого навчання.

3. Коротко основний зміст курсу.

У вступі спецкурсу обґрунтовано предмет, мету, розкрито завдання.

У першому змістовому модулі – “Теорія і практика вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах” – подано аналіз педагогічної, лінгвістичної, психологічної, філософської літератури з проблеми реалізації лінгводидактичних засад вивчення простого ускладненого речення; визначено теоретичні передумови методики навчання; наведено класифікацію вправ.

Основними у спецкурсі є загальнодидактичні принципи наступності, перспективності, послідовності, системності, неперервності, зв’язку теорії з практикою.

У другому модулі – “Технологія вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах” – розкрито зміст і структуру спецкурсу.

Змістовий блок містить програму курсу “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення” і систему навчальних вправ з елементами стилістичного синтаксису. Програма курсу розкриває основні аспекти дослідження синтаксису в сучасній лінгвістиці як вітчизняній, так і зарубіжній (формально-синтаксичний, семантично-синтаксичний, комунікативний, прагматичний). Система завдань спрямована на навчання студентів синтаксису.

Лекція 2.

ЛІНГВІСТИКА ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ І ВИЩІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Мета лекції: визначити основні поняття сучасної лінгвістики; розвивати мовне чуття; виховувати естетичний смак у слухачів до чітко сформульованих висловлювань тощо.

Основні питання:

1. Вивчення простого ускладненого речення у практиці філологічних факультетів ВНЗ.
2. Текст у структурі уроку з синтаксису. Мовлення як засіб вираження думки.
3. Специфіка вивчення речення у загальноосвітній та вищій школах.
4. Стилiстичний синтаксис на сучасному етапі навчання української мови.
5. Програма курсу “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення”

1. Вивчення простого ускладненого речення у практиці філологічних факультетів ВНЗ

Дослідження проблеми вивчення простого ускладненого речення у педагогічних навчальних закладах на лінгводидактичних засадах ґрунтується на узагальнених наукових висновках мовознавців, у працях яких визначено лінгвістичні положення про синтаксис мови і синтаксис як розділ мовознавства; про синтаксис речення, словосполучення і тексту; про різні аспекти вивчення синтаксису, а саме: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний і прагматичний; окремо характеризуються одиниці синтаксису: словоформа (синтаксема), словосполучення (синтагма) і речення, зокрема просте ускладнене; характеризується стилістичний синтаксис як частина стилістики і синтаксису.

Поняття “синтаксис” має два значення: “синтаксис мови – це сукупність чинних у мові закономірностей, що визначають побудову і функціонування синтаксичних одиниць”; “синтаксис як наука – це розділ граматики, що вивчає закономірності сполучення слів і творення речень, їх побудову та семантику”.

Отже, постає проблема основної синтаксичної одиниці. Творячи певне висловлювання, ми оперуємо не просто словами, а різними їх формами (тобто словоформами), які об’єднуємо в словосполучення, а ті – спочатку в прості речення, потім,

якщо є така потреба, в ускладнені та складні речення; із речень формуємо текст. У мовознавстві існує декілька поглядів щодо визначення основної синтаксичної одиниці:

- словоформа (синтаксема) (Г. Золотова);
- словосполучення (синтагма) (О. Пешковський, О. Реформатський, Ф. де Сосюр, О. Шахматов);

Щодо природи речення існує три погляди:

- речення – комунікативна одиниця, тому належить до мовлення;
  - речення – конструкція, тому належить до мови;
  - речення і висловлювання узгоджуються, але не є тотожними одиницями;
- речення – абстрактно-віртуальна одиниця, висловлювання – конкретна мовленнєва одиниця.

Традиційно в загальноосвітніх і педагогічних навчальних закладах за метою висловлювання розмежовують три види речень: розповідні, питальні й спонукальні. У педагогічних навчальних закладах їх кількість збільшують до семи (розповідні, питальні, спонукальні, бажальні, умовні, гіпотетичні (імовірні) і переповідні) або за цільовою настановою висловлювання до чотирьох (розповідні, питальні, спонукальні й оптативні (бажальні)). В основі цих розподілів лежить співвідношення форми (структурний аспект), значення (семантичний аспект) та вживання (прагматичний аспект). А. Загнітко зазначає, що “структурний аспект співвідноситься з формою речення, закономірностями його побудови, особливостями синтаксичних зв’язків реченнєвих компонентів. Семантичний аспект речення відображає глибину його змісту, можливості варіювання його елементів щодо уміщеного в них змісту, прагматичний аспект співвідноситься з комунікативною настановою речення. Звідси випливають три загальних принципи класифікації речень: 1) за особливостями структури речень; 2) за специфікою семантики; 3) за прагматичними і комунікативними настановами”.

3. Специфіка вивчення речення у загальноосвітній та вищій школах.

У загальноосвітніх навчальних закладах традиційно класифікацію простих речень здійснюють за такими показниками:

- 1) “наявністю – відсутністю головних членів речення та можливістю членування речення – двоскладні, односкладні, нечленовані;
- 2) за наявністю – відсутністю другорядних членів речення – поширені, непоширені;
- 3) за наявністю – відсутністю обов’язкових членів речення – повні, неповні”.

Розвиток різних аспектів синтаксису сприяв опрацюванню й утвердженню у вітчизняному мовознавстві багатоаспектного підходу до вивчення синтаксичної системи, що дістав назву структурно-семантичного підходу (С. Бевзенко, Л. Литвин, Г. Семеренко). Цей підхід забезпечує “комплексний підхід до опису всіх наявних у мові синтаксичних одиниць, беручи за основу як граматичну семантику, так і формальні засоби їх вияву. Набувши великої популярності серед дослідників-синтаксистів, він поширився й у практиці викладання сучасної української літературної мови як у вищій, так і в середній школі”.

4. Стилістичний синтаксис на сучасному етапі навчання української мови.

У педагогічних навчальних закладах вивчають три розділи стилістики:

- 1) стилістика мови (мовних одиниць) вивчає стилістичні ресурси всіх мовних рівнів (синонімію, стилістичні фігури);
- 2) стилістика мовлення (функціональна) вивчає стилі мовлення – розмовний і книжні;
- 3) стилістика художньої літератури (художнього мовлення) вивчає проблеми добору мовних засобів та їх використання в контексті художнього твору.

Синтаксичний матеріал для стилістики є джерелом синонімії і лексичним наповненням синтаксичних компонентів. Синтаксичним одиницям (якщо їх відокремити від лексичної семантики) не властиве стилістичне значення як постійна і невід’ємна ознака. На думку О. Пономаріва: “Той чи той тип речення, конструкція, зворот належать, як правило, до загальномовних засобів, використовуються в різних сферах. Тут можна говорити лише про певні обмеження у вживанні окремих конструкцій чи зворотів у якомусь різновиді мовлення,

а не про пов'язаність цих конструкцій з одним функціональним стилем... Проте синтаксис має чималі стилістичні можливості, які ґрунтуються на досить розвиненій синонімії характерних явищ". "Стилістичні можливості синтаксичних структур виявляються у їх протиставленні за одним типом ознак. Так, при зіставленні односкладних речень з двоскладними, неповних із повними, простих зі складними виявляються їх стилістичні функції".

Синтаксичні синоніми – це паралельні конструкції, які відрізняються смисловими відтінками і стилістичними особливостями. На основі синонімії будуються деякі стилістичні фігури (період, надфразна єдність (складне синтаксичне ціле), еліпс, замовчування, повтор, анафора, епіфора, анепіфора (кільце строфи), епанафора, ампліфікація, градація, плеоназм, тавтологія, асиндетон, полісиндетон, парцеляція, рефрен, риторичне питання тощо). "Стилістичні фігури студенти вивчають у вступі до літературознавства, у риторичній, де ці способи організації мовлення є засобами творення образності й емоційності тексту, формування його відповідного впливу на слухача". Сучасні підходи (комунікативний, прагматичний) до вивчення синтаксису інтегрували синтаксис із стилістикою, риторикою, літературознавством. "Окремі стилістичні фігури можуть бути застосовані у певних жанрах наукового та ділового стилів, але, звичайно, як прийом логізації тексту".

5. Програма курсу "Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення"

Програма "Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення" для філологічних факультетів містить такі блоки:

Тема 1. "Загальнотеоретичні й методологічні питання синтаксису".

Історія вивчення синтаксису як мовознавчої науки. Індійське та античне мовознавство. Витоки зародження поняття "речення". Морфологічний (синтагматичний), або синтаксис словосполучення. Синтагма, синтаксема. Синтаксис тексту (актуальний синтаксис). Синтаксис речення. Логіко-граматичний підхід (від початку до першої половини XIX століття). Психологічний (друга половина XIX століття). Представники й основні положення. Зародження структурного та формально-синтаксичного підходу (середина XX століття). Зародження семантико-синтаксичного (семантичного) підходу. Комунікативний і прагматичний аспекти у мовознавстві. Предмет і завдання синтаксису. Співвідношення наукової парадигми і синтаксичної проблематики. Модальність і предикативність у синтаксисі. Об'єкти синтаксису. Формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний і прагматичний рівні синтаксису. Зв'язок синтаксису з морфологією, лексикою, фонетикою. Міжпредметні зв'язки з стилістикою, культурою мовлення, риторикою, літературознавством, психолінгвістикою, паралінгвістикою тощо. Система синтаксичних одиниць. Синтаксичні одиниці як одиниці мови і мовлення. Елементарні та неелементарні синтаксичні одиниці-конструкції. Типологія синтаксичних зв'язків. Неоднорідність зв'язку на різних рівнях синтаксичної системи. Види підрядного зв'язку у словосполученні. Види синтаксичного зв'язку в реченні. Типологія семантико-синтаксичних відношень.

Тема 2. "Синтаксис форми слова. Словосполучення – одиниця синтаксису".

Синтаксична словоформа. Поняття про словоформи. Відмінкові синтаксичні словоформи іменників. Прийменникові синтаксичні словоформи іменників. Синтаксичні словоформи дієслів. Питання про основну одиницю синтаксису. Словосполучення – номінативна синтаксична одиниця. Слово і словосполучення. Словосполучення і речення. Граматична форма та граматичне значення словосполучення. Синтагма. Типи синтагм. Типи словосполучень: а) за характером смислових відношень між компонентами; б) за видом синтаксичного зв'язку; в) за морфологічним вираженням головного і залежного компонентів; г) за будовою; г) злитістю. Підрядні словосполучення. Різновиди словосполучень за основними словами. Способи підрядного зв'язку в словосполученнях. Типи словосполучень за їх загальносинтаксичною семантикою. Синтаксичні функції відмінків у підрядних словосполученнях. Синтаксичні функції прийменників у підрядних словосполученнях.

Сурядні словосполучення. Словосполучення з сурядними сполучниками. Сурядні та безсполучникові словосполучення. Способи вираження синтаксичних відношень між словами в словосполученні та простому ускладненому реченні. Типи підрядного зв'язку слів (узгодження, керування, прилягання). Подвійний зв'язок слів. Семантико-синтаксичні відношення у словосполученні.

Тема 3. “Просте речення. Граматичні категорії”.

Граматична основа простого речення. Питання про основну синтаксичну одиницю. Речення як основна синтаксична одиниця. Речення і його основні ознаки. Проблема визначення речення. Ознаки речення. Граматичні категорії речення. Речення та судження. Аспекти вивчення речення. Структурні типи речень. Речення двоскладні й односкладні. Поширені та непоширені. Повні та неповні. Загальна характеристика кожного з цих типів. Просте речення. Формально-синтаксична типологія простого речення. Граматичні категорії простого речення. Поняття структурної схеми. Основні підходи до визначення структурної схеми простого речення: внутрішньо-предикативний і номінативно-предикативний. Компоненти структурної схеми простого речення. Типи “поширювачів” структурних схем простого речення. Парадигма речення. Поняття парадигми речення. Два підходи до її аналізу. Парадигма речення як система його форм. Парадигма речення як система міжмодельних перетворень. Парадигма речення як система його дериваційних відношень. Сучасна українська синтаксична класиологія. Типи речень за модальністю. Типи речень за експресією. Класифікація речень за співвідношенням із судженнями. Прагматичні типи речень. Двоскладні речення. Підмет і присудок як головні члени двоскладного речення. Присудок як граматична категорія речення. Різновиди присудка (за морфологічним, структурним і семантичним вираженням). Особливості реалізації підмета. Особливості аналітизму в сучасній українській мові. Співвідносність головних членів речення з членами судження. Групи підмета і присудка у двоскладних поширених реченнях. Головні члени двоскладного речення. Підмет. Способи вираження. Простий підмет. Складений підмет. Присудок. Способи вираження. Простий присудок. Складений присудок. Складений іменний присудок. Іменна частина складеного іменного присудка. Присудки, що мають однотипну структуру зі складним іменним присудком. Складений дієслівний присудок. Складний присудок. Зв'язок присудка з підметом.

Граматична основа простого речення. Традиційне і сучасне вчення про другорядні члени речення. Другорядні члени речення: їх зв'язок із головними членами. Другорядні члени речення у двоскладному й односкладному реченнях. Класифікація другорядних членів речення. Причини перегляду традиційного вчення про другорядні члени речення. Проблема класифікації членів речення. Періодизація вивчення членів речення. Граматичні категорії другорядних членів речення. Обов'язкові і факультативні члени речення. Семантико-граматичні ознаки другорядних членів речення. Нове вчення про другорядні члени речення. Детермінанти. Фонові детермінанти. Характеризуючі детермінанти. Дуплексиви. Синкретичні члени речення. Парцельовані другорядні члени речення. Додаток прямий і непрямий. Інфінітивний додаток. Способи вираження. Означення узгоджене і неузгоджене. Способи вираження. Прикладка як різновид узгодженого означення. Граматичний зв'язок прикладок з означуваним словом. Обставини. Типи обставин за значенням і способи їх вираження. Обставини способу дії, міри і ступеня, місця, часу, причини, мети, умови, допустові та наслідку.

Класифікація простих речень. Мовленнєві аспекти теорії речення. Синтаксичне й актуальне членування речення. Аспекти вивчення актуального членування речення. Висловлення: з історії дослідження речення у комунікативному аспекті. Бінарність актуального членування речення. Співвідношення актуального членування з формально-граматичним і семантичним структуруванням речення. Засоби вираження актуального членування речення. Типи висловлень. Синтаксична конструкція, речення, висловлення, їх співвідношення. Повні та неповні речення. Неповні речення в лінгвістичній науці. Загальна характеристика неповних речень. Типи неповних речень. Аналоги неповних речень. Неповні

та еліптичні речення. Двоскладні й односкладні неповні речення. Еліптичні речення як різновид неповних. Приєднувальні конструкції. Еквіваленти речення. Нечленовані конструкції (слова-речення). Типи слів-речень. Незакінчені речення. Звертання-речення (вокативні). Генітивні речення. Семантико-синтаксична структура простого речення. Проблема дослідження семантичної структури речення. Семантично елементарні прості речення. Семантично неелементарні прості речення. Типи синтаксем у простому реченні.

Проблема односкладного речення в сучасній українській мові. Односкладні речення. Типи односкладних речень, їх значення, структура і способи вираження головного члена. Означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні речення.

Тема 4. “Просте ускладнене речення: семантично і формально”.

Семантична складність речення і формальне ускладнення простого речення. Поняття про синтаксичне ускладнення простого речення. Формальна і семантична ускладненість речення.

Типи формального ускладнення простого речення. Речення з однорідними членами. Синтаксичні відношення між однорідними членами. Однорідні й неоднорідні означення. Узагальнювальні слова при однорідних членах речення. Речення з відокремленими членами. Основні умови відокремлення другорядних членів. Напівпредикативність як основна синтаксична категорія відокремлення. Відокремлення означень. Відокремлення узгоджених і неузгоджених означень. Відокремлення прикладки. Відокремлення обставин. Відокремлення додатків. Уточнювальні відокремлені члени речення. Обставина місця і способу дії. Синтаксично ізольовані частини речення. Внесення. Речення, ускладнені вставними і вставленими конструкціями. Вставні конструкції. Типи вставних слів і словосполучень за значенням. Вставні речення. Вставлені конструкції. Вставлені слова, словосполучення і речення. Звертання. Значення і способи вираження звертання. Порядок слів у простому реченні. Прямий і зворотний (інверсія) порядок слів. Стилістичні та граматичні функції порядку слів.

Корелятивність і некорелятивність семантичної структури речення і його синтаксичної будови. Семантична елементарність і неелементарність простого речення. Валентність. Пропозиція. Семантична складність. Семантична структура речення. Предикативність і напівпредикативність.

Тема 5. “Різні підходи до вивчення синтаксису”.

Стилістичний синтаксис. Синтаксичні засоби стилістики. Синтаксичні синоніми. Порядок слів. Стилістичні можливості простого ускладненого речення. Написання прямої та непрямої мови в тексті. Монологічне, діалогічне й полілогічне мовлення. Стилістичні фігури (еліпс, замовчування, повтор, анафора, епіфора, анепіфора (кільце строфи), епанафора (композиційний стик), антитеза, градація, ампліфікація, плеоназм, тавтологія, лейтмотив, риторичне питання, запитання і відповідь, асиндетон, полісиндетон, парцеляція, рефрен тощо). Період та його стилістичне використання. Функціональні стилі мовлення. Різні підходи до вивчення простого ускладненого речення. Когнітивна, функціональні, комунікативні, прагматична лінгвістика. Лінгвістика тексту. Сучасні напрями розвитку синтаксису. Синергетика. Використання вербальних і невербальних засобів у мовленні.

Лекція 3.

АНАЛІЗ ЛІНГВО-ДИДАКТИЧНИХ ТЕОРІЙ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ У ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Мета лекції: ознайомити з психолого-педагогічними, дидактичними та лінгводидактичними принципами; виховувати естетичний смак у слухачів до чітко сформульованих висловлювань тощо.

Основні питання:

1. Психолого-педагогічні принципи.

2. Дидактичні принципи.
3. Лінгводидактичні принципи

1. Психолого-педагогічні принципи.

Російський психолог і методист Н. Маслової, реалізувала в педагогіці філософське вчення В. Вернадського; обґрунтувала методологію ноосферної освіти.

Ноосфера, за визначенням Н. Маслової, це сфера розуму. Ноосферний розвиток спрямований на відновлення екологічної рівноваги планети і появу нової людини, знаковою рисою якої є одухотворене цілісне мислення. Особливо цінним лінгводидактичним положенням Н. Маслової є про доцільне чергування абстрактної, логіко-понятійної та емоційно-образної навчальної діяльності як у структурі окремого уроку, так і системи уроків. Рациональне поєднання означених видів навчальної діяльності дає змогу досягти кращих результатів навчання, оскільки діє принцип природовідповідності як домінуючий.

Складними процесами мислення під час навчання синтаксису викладач керує через систему пізнавальних завдань, які зумовлені структурою мовленнєвої діяльності (О. Леонтьєв), і структурою уяви (Л. Виготський). Способи керівництва пізнавальною і мовленнєвою діяльністю студентів філологічних факультетів передбачають поетапний характер управління, загальну спрямованість на “зону найближчого розвитку” (Л. Виготський), будуються з позицій педагогіки співробітництва. Аналізуючи процес засвоєння мови її носіями, психологи вважають, що вона засвоюється через мовлення у процесі спілкування, яке є природною потребою кожної людини. О. Леонтьєв стверджує, що зміст мовленнєвої діяльності та змістовий склад утворюваних мовних зв’язків формується тільки за допомогою спілкування людей (комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови).

Для реалізації принципів ноосферної освіти О. Хуторський пропонує використовувати метод емпатії; метод образного бачення; метод символічного бачення; метод “Якби...”, метод аглютинації.

Л. Анн, розвиваючи ідеї А. Хуторського, пропонує метод стимулювання рефлексивної діяльності у процесі навчання. Означений метод забезпечує якісне засвоєння нових знань, удосконалення особистісних якостей. Методика проведення тренінгових вправ передбачає стимулювання рефлексії, унаслідок чого особистість усвідомлює і глибше розкриває внутрішні ресурси і здібності. Висока результативність досягається завдяки моделюванню (відтворенню життєвої ситуації в “лабораторних умовах”), що допомагає знайти особистості оптимальні можливості для вирішення поставленого завдання, та використанню метафор і аналогій (вони сприяють встановленню паралелей між окремими явищами і подіями). На переконання Р. Ділтса саме мислення за аналогією спонукає до творчої активності, до зосередженості на глибинних структурах наявного досвіду, а метафорична репрезентація як “поширений і могутній спосіб використання нових асоціацій для розуміння ідеї, ситуації, концепції” має важливе значення для застосування наявних знань і вмінь в іншому контексті, в іншій життєвій ситуації.

2. Дидактичні принципи.

Основними у дослідженні є загальнодидактичні принципи, а саме: наступність, перспективність, послідовність, системність, безперервність, зв’язок теорії з практикою тощо.

Загальнодидактичні принципи у навчанні простого ускладненого речення – це системність у розташуванні навчального матеріалу (синтаксичних категорій); це перспективність через введення нових понять пов’язаних з наступними темами (стилістика); це послідовність у зв’язках і узгодженість ступенів та етапів навчально-виховної роботи (поетапне вивчення синтаксису від найпростіших елементів (словоформа, словосполучення) до складних синтаксичних конструкцій або тексту); це безперервність у доборі синтаксичного матеріалу (безпосередньо або опосередковано у процесі вивчення інших розділів мови); це наступність, яка характеризується осмисленням вивченого на новому, вищому рівні, підкріпленням уже наявних знань наступними, розкриттям невідомих раніше

зв'язків, завдяки чому якість знань, умінь і навичок постійно підвищується, наприклад, якщо в початкових класах на уроках української мови вивчають речення за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні) і за інтонацією (окличні, неокличні), за будовою (прості, складні), то в старших класах уводяться поняття “ускладнення простого речення”, “складні синтаксичні конструкції” тощо; це зв'язок теорії з практикою через уведення системи навчальних вправ і використання дібраних дидактичних текстів різних функціональних стилів поряд із поглибленим вивченням синтаксичної теорії тощо.

Узагальнений аналіз ряду досліджень із проблеми дає можливість визначити такі характерні риси загальнодидактичних принципів:

- зв'язок попереднього й наступного навчального матеріалу (синтаксичні знання здобуті у вищій школі ґрунтуються на матеріалі середньої школи), перспективність їх подальшого використання (вивчення елементів стилістики);
- взаємозв'язок раніше здобутих та нових знань, набутих нових умінь і навичок, їх розширення, поглиблення, ускладнення – системність і послідовність здобутих знань (поглиблене вивчення словосполучення, далі простого ускладненого речення, складного речення, тексту тощо);
- установа зв'язку між окремими етапами навчання – безперервність під час вивчення навчального матеріалу (використання здобутих знань з літературознавства, риторики і культури мовлення тощо);
- професійне використання здобутих теоретичних знань і набутих мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок (здійснення професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника).

Зміни, які відбуваються в загальноосвітніх навчальних закладах, впливають на педагогічні навчальні заклади, вимагають реорганізації як на рівні змісту і методики навчання, так і на рівні організації навчального процесу. Актуальність проблеми вивчення простого ускладненого речення і полягає в тому, щоб зберегти цілісність, а це в свою чергу дасть можливість здобути кращі показники успішності знань із синтаксису на всіх ланках освіти (вищій і середній школі).

3. Лінгводидактичні принципи.

Для реалізації лінгводидактичних засад вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах необхідно, щоб викладання та учіння співвідносилися у передачі та привласненні змісту освіти, а цьому сприяє використання поряд із традиційними технологіями нетрадиційних. У процесі навчальної співпраці викладач і студент мають бути активними, діяти погоджено. Між викладанням і учінням не повинно бути розходжень. Тільки в такому випадку навчання матиме цілісний характер. Викладач мусить дібрати залежно від мети і змісту навчання такі методи, засоби і форми навчання, які б забезпечували свідоме, активне, самостійне і міцне засвоєння мови, зокрема синтаксису, сприяли розвитку мислення і мовлення.

За навчальним планом 8–9 класах повторюється матеріал про речення розповідні, питальні, спонукальні; головні і другорядні члени речення; однорідні члени речення; звертання; складне речення і вивчається новий матеріал про прикладку, відокремлені члени речення, вставні і вставлені конструкції, слова-речення. На це потрібно зважати у процесі конструювання синтаксичного матеріалу у педагогічних навчальних закладах.

За сучасними навчальними програмами системний курс синтаксису вивчається в 8 і 9 класах (у 8 – словосполучення і просте речення, у 9 – складне речення) із максимальним використанням знань, умінь і навичок, набутих у 5 класі під час опрацювання пропедевтичного розділу “Загальні відомості з синтаксису і пунктуації”, і в 6–7 класах вивчаються морфологічні категорії на синтаксичному рівні. Поглиблене вивчення мови починається передусім із синтаксису. У старших класах (10–11 кл.) розширюються знання з синтаксису.

Синтаксис є завершальним етапом у вивченні української літературної мови, вищим її щаблем. Далі вже царина тексту (синтаксичної або надфразної єдності, складного синтаксичного цілого, дискурсу тощо).

Отже, можна виділити п'ять етапів у вивченні синтаксису в загальноосвітніх навчальних закладах:

- пропедевтичне ознайомлення з елементами синтаксису в 1–4 класах; перший етап – передбачено практичне ознайомлення із синтаксичною зв'язністю висловлювань, із найважливішими синтаксичними одиницями;
- початкове вивчення розділу “Відомості з синтаксису і пунктуації” у 5 класі; другий етап – передбачено створення передумов для поглибленого опрацювання наступних тем із синтаксичного розділу;
- поглиблення знань із синтаксису під час опрацювання несинтаксичних розділів у 6–7 класах; третій етап – передбачено поступове вивчення основних понять із синтаксису;
- системний курс із синтаксису в 8–9 класах; четвертий етап – передбачено поглиблене і систематизоване вивчення теоретичних відомостей, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок із синтаксису;
- розширений курс у 10–11 класах – передбачено повторення, узагальнення і систематизація вивченого матеріалу з синтаксису на рівні міжпредметних зв'язків із стилістикою, риторикою, культурою мовлення.

Лекція 4.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ У ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Мета лекції: репрезентувати у спецкурсі методику навчання через теоретичні засади, а саме: підбір класифікацій форм навчання, завдань; ознайомити з сучасними досягненнями лінгводидактики; виховувати естетичний смак у слухачів до чітко сформульованих висловлювань тощо.

Основні питання:

1. Загальна характеристика сучасного стану навчання синтаксису простого ускладненого речення.
2. Лекції та практичні заняття, вправи і завдання як форми та методи навчання синтаксису простого ускладненого речення.
3. Інтегровані уроки або заняття у системі навчання.
4. Виконання вправ різної складності під час навчання синтаксису простого ускладненого речення.
5. Кредитно-модульне навчання у вищих навчальних закладах.

1. Загальна характеристика сучасного стану навчання синтаксису простого ускладненого речення.

Загальновідомо, що лінгвістичне поняття “просте ускладнене речення” послідовно проходить через увесь шкільний курс рідної мови і курс сучасної української літературної мови на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах, тому для здійснення лінгводидактичних засад вивчення простого ускладненого речення великого значення набуває вміння використовувати синтаксичні одиниці у мові й мовленні. Це дає змогу організувати безперервний процес мовної освіти. Оскільки навчальний процес має ряд етапів (початкова, основна, вища школа), успішне засвоєння знань із синтаксису значною мірою залежить від того, наскільки передбачається здійснення внутрішнього зв'язку між ними. Отже, передумовою повноцінної мовної освіти і мовленнєвого розвитку студентів є реалізація загальнодидактичних принципів навчання (наступність, перспективність, безперервність, послідовність, системність, зв'язок теорії з практикою тощо) між ланками загальноосвітньої і вищої школи. Ця актуальна проблема привертає увагу сучасних науковців (М. Вашуленко, О. Глазова, Т.Донченко, М. Пентиліук, К. Плиско та ін.).

Одним із шляхів реалізації загальнодидактичних принципів на лінгводидактичних засадах є функціонально-стилістичний підхід до вивчення синтаксису, який, на думку М. Пентилюк, полягає в засвоєнні їх виражальних можливостей і особливостей функціонування. Цей аспект передбачає дотримання принципу цілісного вивчення мови і мовлення. Кінцевою метою такої системи роботи є формування мовної особистості через комунікативно зорієнтоване навчання. “Це потребує належної підготовки вчителя-словесника: він має орієнтуватися в новаційних процесах сучасної школи, розуміти необхідність перебудови технології навчання рідної мови, використання інтерактивних та імітаційних форм і методів навчання, нових підходів до змісту і структури уроку, добору ефективних засобів навчання тощо”.

Отже, робота зі стилістики є тим стрижнем, на який спирається формування мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок студентів філологічних факультетів, сприяє їхній професійній підготовці, оскільки саме вміння komponувати тексти різних функціональних стилів, вільно спілкуватися у повсякденному і професійному середовищі є результатом мовної освіти майбутніх учителів-словесників.

Таким чином, пізнавальним дидактичним матеріалом навчальних вправ із синтаксису є текст (висловлювання). Ми підтримуємо твердження науковців (Л. Варзацька, Т. Донченко, С. Караман), що вивчення простого ускладненого речення на основі тексту є методично виправданим, оскільки в процесі навчання, усвідомлюючи структуру мови, студент оволодіває її найвищими засобами, такими як логічність, точність, виразність, доречність. Студент учиться будувати свої висловлювання відповідно до ситуації та умов спілкування. Отже, одним із шляхів реалізації функціонально-стилістичного підходу є вивчення простого ускладненого речення на текстовій основі.

2. Лекції та практичні заняття, вправи і завдання як форми та методи навчання синтаксису простого ускладненого речення.

Традиційно у педагогічних навчальних закладах вивчення простого ускладненого речення організовується у формі лекцій, практичних занять і самостійної роботи. Останнім часом, у зв'язку із спрямованістю педагогічних навчальних закладів на комунікативно зорієнтоване навчання, великого значення у процесі навчання синтаксису надається організації, змісту й методиці самостійної роботи студентів як різних форм проектної діяльності. Ігнорування цього, як правило, призводить до незацікавленості студентів філологічного факультету у навчанні (реалізується самостійна робота через впроваджуються індивідуально-дослідних завдань, навчальних вправ, тестів для домашнього опрацювання тощо).

Не існує єдиної класифікації форм навчання у педагогічних навчальних закладах. Для експериментального навчання використано класифікацію організаційних форм навчання М. Фіцули.

Розглянемо детально класифікацію лекцій, практичних занять і самостійної роботи для педагогічних навчальних закладів освіти, яку запропонував М. Фіцула.

Лекцію часто розглядають як метод або форму навчання. У спецкурсі аналізується лекція як форма навчання. Якщо розглядати лекцію як метод навчання, то лекція – це “інформативно-доказовий виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою навчального матеріалу”. Елементом лекції з цього боку може бути бесіда, яка односторонній зв'язок із студентами робить двостороннім. Бесіда за визначенням М. Фіцули – це “питально-відповідальний метод навчання”. Цей діалогічний метод навчання дає змогу викладачеві за допомогою вдало поставлених запитань спонукати студентів до відтворення раніше здобутих знань, самостійних висновків.

Якщо ж аналізувати лекцію як форму навчання, то вона поділяється на вступну, тематичну, завершальну, оглядову тощо. Вступна лекція з'ясовує загальні уявлення про завдання, зміст дисципліни, розкриває структуру і логіку розвитку синтаксису як розділу граматики, сприяє розвиткові у студентів філологічного факультету інтересу до предмета. Викладач має чітко окреслити синтаксичні одиниці, їх структуру, семантику, синтаксичні

зв'язки і семантико-синтаксичні відношення тощо. На лекції студент отримує інформацію, яка опрацьована досвідченими спеціалістами і містить в собі як узагальнений досвід колективу викладачів з означеної проблеми, так і перспективи її розвитку; знайомить з інноваційними надбаннями та методами їх реалізації, учить бачити перспективи наукового процесу. Тематична лекція розкриває основні питання курсу у логічній послідовності. У заключній лекції підбиваються підсумки вивченого з синтаксису.

У класифікації М. Фіцули серед нетрадиційних подано проблемну лекцію і лекцію з наперед запланованими помилками. Під час проблемної лекції викладач створює проблемну ситуацію, яка спонукає студентів до вирішення проблеми через дискусійне обговорення з викладачем та іншими студентами. За допомогою проблемної лекції забезпечується розвиток теоретичного мислення, пізнавального інтересу до змісту предмета, професійна мотивація, корпоративність. У проблемній лекції розповідається про нове поняття з синтаксису як невідоме, правильність дефініції якого потрібно довести. Лекція-прес-конференція полягає у тому, що викладається не як лише відповіді на запитання, а подається зв'язний текст, у якому даються відповіді на запитання з синтаксису. Лекція із наперед запланованими помилками полягає у тому, що викладач допускає помилки змістового і стилістичного характеру, які студенти повинні у процесі лекції знайти і назвати.

У професійній підготовці студентів-філологів педагогічних навчальних закладів великої ваги надається практичним заняттям. На думку М. Фіцули, практичні заняття відіграють важливу роль у виробленні у студентів навичок застосування здобутих знань для вирішення практичних завдань. Оскільки теоретичні завдання становлять основу для вироблення мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок, зміст практичних занять із курсу складається з теоретичного і практичного блоків. У теоретичний блок входять запитання та завдання для обговорення в аудиторії, що сприяє закріпленню теорії синтаксису, практичний блок містить систему навчальних вправ з елементами стилістичного синтаксису і дидактичними текстами різних функціональних стилів, тести, бліцопитування, лінгвістичні ігри, інсценізацію тощо.

Практичні заняття передбачають практикуми, семінари та лабораторні роботи. Семінари у методиці навчання поділяються на семінар запитань і відповідей, семінар-розгорнута бесіда, семінар-дискусія, семінар вирішення проблемних завдань, семінар-мозковий штурм.

3. Інтегровані уроки або заняття у системі навчання.

О. Біляєв класифікує повну та часткову міжпредметну інтеграцію за характером проведення, а також розрізняє інтеграцію за змістом (залучення матеріалу з інших, дотичних предметів) та інтеграцію за способами пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення.

У більшості шкіл почали застосовувати інтегровані уроки, об'єднані однією спільною темою. У частково інтегрованих заняттях застосовують обидва способи інтеграції з переважанням – залежно від теми заняття та рівня підготовки слухачів – то першого, то другого (тобто із залученням матеріалу з інших, дотичних предметів (за змістом) та використанням спостереження, мислення, мовлення (за способами пізнавальної діяльності).

У процесі конструювання системи інтегрованого навчання, важливо якомога повніше індивідуалізувати його. Значною мірою цьому сприяє використання сукупності різних видів емоційно-образної діяльності (гри, спостереження за довкіллям, художньої і літературної творчості). Найголовніше – домогтися повного злиття різних видів діяльності, досягти органічного поєднання логіко-понятійного й емоційно-образного компонентів у процесі пізнання.

Інтегроване заняття “Комунікативний і прагматичний аспекти. Невербальні засоби спілкування – точка перетину” передбачає поступове зростання рівня творчої активності й самостійності в розв'язанні мовленнєвих завдань студентами за допомогою паралінгвістичних засобів. Перевага надається конструктивній діяльності з елементами творчості.

4. Виконання вправ різної складності під час навчання синтаксису простого ускладненого речення.

У методиці не існує єдиної думки щодо класифікації вправ. Це пов'язано з тим, який із трьох аспектів (змістовий, процесуальний або рівневий) вважається основним. Розглянемо різні класифікації вправ із синтаксису.

В. Мельничайко вправи з граматичними синонімами поділяє на:

1) вправи без зміни тексту: порівняльний граматичний розбір конструкцій, інтонаційно-пунктуаційний розбір синонімічних варіантів, орфоепічний і орфографічний розбір синонімічних варіантів, граматико-стилістичний розбір синонімічних конструкцій, підбір граматичних синонімів, стилістична оцінка цілісного тексту, знаходження синонімічних ситуацій, вибір потрібної граматичної форми;

2) вправи із видозміною мовного матеріалу: введення в текст слова, поданого в початковій формі, заміна одних форм і конструкцій іншими, редагування тексту;

3) вправи на конструювання тексту: конструювання словосполучення, поширення речень, конструювання речень, переклади, вільний диктант, переказ, стилістичні етюди, створення двох паралельних текстів.

Основні види вправ із граматичними синонімами В. Мельничайка увійшли до експериментального навчання, а саме: використання трьох видів вправ (репродуктивні, частково-пошукові, дослідницькі (творчі)).

Пасивна, активна й інтерактивна моделі мають свої переваги в конкретних ситуаціях навчання, тому тільки при вдалому поєднанні вони можуть стати ефективними, це зумовлено доцільним чергуванням абстрактної, логіко-понятійної та емоційно-образної діяльності студентів на заняттях із синтаксису (ноосферна освіта), тобто чергуються вправи на спостереження, пізнання, конструювання, редагування, переклад тощо з лінгвістичними та рольовими іграми, мозковим штурмом тощо.

У педагогічних навчальних закладах як форми поточного і підсумкового контролю передбачено співбесіди, консультації, змістові модулі. Самостійна робота дає змогу студентові, по-перше, попрацювати додатково, підвищити свій рівень професійної компетентності з синтаксису; по-друге, працювати над усуненням прогалин у знаннях, здійснювати корекцію власних знань під керівництвом досвідченого фахівця, який відповідає за контроль самостійної роботи.

5. Кредитно-модульне навчання у вищих навчальних закладах.

Із 2004 р. в 74 вищих навчальних закладах України запроваджено кредитно-модульну систему організації навчального процесу. “Модуль, або змістовий модуль, – це частина навчального процесу, що поєднує одну чи кілька близьких за змістом тем, понять, законів або принципів”. Д. Рассел зазначав, що кредитно-модульне навчання стимулює студентів до самостійної роботи, це дає можливість досягти високого коефіцієнта засвоєння програмового матеріалу та систематичного й об'єктивного контролювати рівень здобутих знань. У вітчизняній науці вперше А. Алексюк запропонував модульний принцип. Він розглядав модульну методику як цілісну систему навчального процесу.

Кредитно-модульна система оцінювання успішності здійснюється за європейською шкалою оцінювання.

Перехід на кредитно-модульну систему потребує високої організації навчального процесу. У викладачів збільшується кількість письмових робіт (вправи, модулі), а студенти змушені готуватися до кожного заняття. Кожен студент намагається заробити максимальну кількість балів під час навчального процесу, а не тільки на іспитах чи заліках, оскільки до підсумкової оцінки входить і робота за семестр (середнє арифметичне від загальної кількості оцінок, отриманих на практичних заняттях). Для здійснення лінгводидактичних засад вивчення простого ускладненого речення у педагогічних навчальних закладах необхідно, на думку О. Семенов, забезпечити функціонування підсистем навчально-пізнавальної, науково-дослідної діяльності, комплексу навчально-пошукових і педагогічних практик та сприяти формуванню професійної компетентності педагогів.

Лекція 5.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Мета лекції: репрезентувати основні характеристики методики вивчення простого ускладненого речення; запропонувати інтеграцію трьох підходів, а також систему вправ; виховувати естетичний смак у слухачів до чітко сформульованих висловлювань тощо.

Основні питання:

1. Загальна характеристика методики навчання синтаксису.
2. Інтеграція трьох підходів (системно-описового, функціонально-стилістичного та комунікативно-діяльнісного).
3. Власне стилістичні та пізнавально-функціональні вправи.
4. Три рівня компетентності (рівень стандарту, академічний і професійний).
5. Організаційні форми студіювання простого ускладненого речення.

1. Загальна характеристика методики навчання синтаксису.

Розглянемо методику навчання у цілому для кращого розуміння структури її складових. Чіткої межі між змістовим і процесуальним блоками методики навчання не існує. Нами передбачено програму курсу, систему навчальних вправ із синтаксису (змістова частина), а також учіння та викладання простого ускладненого речення (процесуальна) як основних складових навчання. Тільки взаємозв'язок і взаємозалежність дають змогу розглядати їх як складові методики навчання, порушення цілісності призведе до невиконання поставлених завдань. Процес навчання (який пов'язаний із діяльністю студентів філологічного факультету на заняттях із синтаксису) і викладання (який пов'язаний із діяльністю викладачів на заняттях із синтаксису) є цілісним. Це безперервний процес: викладачі й студенти співпрацюють для досягнення спільної мети. Змістовий блок містить програму курсу "Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення" і систему навчальних вправ з елементами стилістичного синтаксису. Програма курсу розкриває основні аспекти вивчення синтаксису в сучасній лінгвістиці як вітчизняній, так і зарубіжній (формально-синтаксичний, семантично-синтаксичний, комунікативний, прагматичний). Система вправ спрямована на навчання студентів синтаксису через дібрані вправи, які містять завдання різних рівнів складності. Стилiстичний синтаксис вивчає синтаксичні засоби мови, які мають велике значення для функціональних стилів мовлення. Наявність різних синтаксичних конструкцій створює передумови для вибору потрібних одиниць і подальшої стилістичної спеціалізації. Відповідно вправи з елементами стилістичного синтаксису розрізняють як власне стилістичні, пов'язані з синонімією синтаксичних конструкцій, так і пізнавально-функціональні, пов'язані з функціональними стилями і стилістичними фігурами. Навчальні вправи є складовими процесуального блоку. Вони складаються з різних завдань, які дають змогу продуктивно здійснювати процеси учіння і викладання. Між процесами учіння і викладання існує тісний взаємозв'язок.

Незважаючи на діалектичну єдність, яка існує між учінням і викладанням, вони у методиці навчання української мови поділяють на складові, спільні для учіння і викладання, а саме: організаційно-контрольні, загальнопізнавальні, творчі й прагматичні. Опишемо зазначені складові учіння і викладання.

Організаційно-контрольне учіння зумовлене організаційно-контрольним викладанням, наприклад, викладач пропонує студентам підсумкові тести або модулі для закріплення вивченого матеріалу. Під час організаційно-контрольного учіння студент усвідомлює і визначає мотив, мету власної пізнавальної діяльності з синтаксису; планує навчальну діяльність для досягнення мети, розподіляючи її на етапи; оцінює проміжні й кінцеві результати пізнавальної та навчальної діяльності, робить відповідні корективи. Викладання вимагає від педагога істотної підготовки, а саме: конспектування методичної і лінгвістичної літератури, використання наочних засобів для ефективної організації навчання, створення тестів для контролю знань тощо.

Учіння у вищій школі передбачає три рівні засвоєння синтаксичних знань: репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький (творчий). На репродуктивному рівні у студентів виникає ситуативний інтерес до цікавих мовних фактів, явищ і наявність вузьких соціальних мотивів. З'являється також зміцнілий інтерес до предмета, до способів учіння. Частково-пошуковий рівень здобуття знань супроводжується інтересом студентів до істотних властивостей, закономірностей у навчальному матеріалі, переростанням його в пізнавальну потребу. Суть мотивації дослідницького (творчого) рівня полягає в усвідомленні пізнавальних потреб і наявності широких соціальних мотивів, як на заняттях, так поза ними. На будь-якому із зазначених рівнів навчальної діяльності розвиток самостійного мислення можливий лише в процесі виконання системи навчальних вправ з елементами стилістичного синтаксису, який, з одного боку, визначається змістом і структурою навчального матеріалу, а з другого, – власне проблемно-пізнавальною діяльністю учасників такого процесу.

Пізнавальна діяльність є провідною в життєдіяльності як учня середньої школи, так і студента педагогічного навчального закладу. Важливо, щоб вона мала мотиви високого рівня розвитку, які б переросли в потребу майбутнього вчителя-словесника вдосконалювати своє професійне мовлення. До складу пізнавальної діяльності входять такі компоненти: з одного боку, змістовий і процесуальний, з другого – когнітивний та емоційний. Відсутність одного з кожної пари компонентів спричиняє або неможливість діяльності або ж її неефективність.

Загальнопізнавальне учіння зумовлене загальнопізнавальним викладанням, наприклад, викладач пропонує студентам завдання пізнавального змісту про звичаї українців, сучасні тенденції в світовій культурі, політико-економічні тенденції у світі тощо для читання, слухання, написання, декламування тощо. Під час загальнопізнавального учіння студент аналізує мовні та позамовні поняття, явища, закономірності; порівнює, систематизує, узагальнює, конкретизує їх; робить висновки на основі спостережень; виділяє головне з-поміж другорядного; моделює мовні та позамовні поняття, явища, закономірності. Такий рівень викладання можливий лише за умови істотної фахової підготовки педагога. Викладач передусім використовує новітню інформацію, яка надходить через засоби мас-медіа, Інтернет.

Творче учіння зумовлене творчим викладанням, наприклад, викладач пропонує написання двох паралельних синонімічних варіантів тексту різних функціональних стилів для розвитку креативного мислення. Під час творчого учіння студент уявляє словесно описані предмети і явища, фантазує на основі сприйнятого; прогнозує подальший розвиток синтаксичних теорій; переносить раніше здобуті знання і вміння в нову ситуацію; помічає і формулює проблеми в процесі студіювання простого ускладненого речення; усвідомлює синтаксичну будову української мови; робить припущення щодо способу розв'язання дискусійних питань; добирає аргументи для його доведення; спростовує хибні припущення і твердження. А викладач повинен за таких умов творчо мислити, щоб допомогти студенту.

Прагматичне учіння зумовлене прагматичним викладанням, наприклад, студентам пропонується рольова гра, де на визначений час вони стають викладачами у своїй академічній групі. Під час прагматичного учіння студент помічає і цінує красу мовних явищ у творах мистецтва, у вчинках людей і результатах їхньої діяльності; спроможний критично оцінювати свою відповідність професійному рівню, усувати помічені невідповідності; виявляє здатність поставити себе на місце іншої людини; готовий прощати образи знайомим і незнайомим; переконаний, що творити добро словом і ділом – обов'язок кожної людини.

Чотири різновиди учіння і викладання програмують мовні і мовленнєво-комунікативні вміння, які набувають студенти і удосконалюють викладачі у процесі студіювання синтаксису. Студенти набувають умінь спостерігати і робити висновки, висловувати припущення про можливі причини і наслідки мовних явищ у граматиці української мови; розуміти й інтерпретувати тексти різних функціональних стилів мовлення; опрацьовувати інформацію з різних інформаційних джерел, систематизувати її й типологізувати, добирати й використовувати новітню інформацію для досягнення

професійних цілей та особистісного мовного розвитку; володіти мовою як засобом спілкування.

2. Інтеграція трьох підходів (системно-описового, функціонально-стилістичного та комунікативно-діяльнісного).

У змістовому блоці розглянуто інтеграцію трьох підходів (системно-описовий, функціонально-стилістичний, комунікативно-діяльнісний) до вивчення простого ускладненого речення, які охоплюють чотири основних аспекти: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний, комунікативний і прагматичний. Системно-описовий підхід передбачає розвиток умінь і навичок лінгвістичної діяльності, тобто навчання мови. Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності, тобто навчання мовлення. Функціонально-стилістичний підхід передбачає добір дидактичних текстів різних функціональних стилів мовлення для широкого їх використання у професійній діяльності, а також для розвитку пізнавальних потреб особистості й виховання почуття патріотизму, любові до Батьківщини. Інтеграція цих підходів передбачає комунікативно зорієнтоване навчання у педагогічних навчальних закладах, яке містить добір таких за змістом завдань, які активізують навчальні можливості студентів. Отже, комунікативно зорієнтоване навчання дає змогу формувати різнобічно розвинену мовну особистість, яка здобуде лінгвістичні знання і набуде мовні й мовленнєво-комунікативні вміння та навички у процесі вивчення курсу з сучасної української літературної мови, зокрема простого ускладненого речення, на філологічних факультетах.

Щодо процесуального блоку, то традиційно у вищих навчальних закладах передбачено лекції, практичні заняття (семінари, практикуми, лабораторні заняття), а також самостійна робота. У процесуальному блоці також розглянуто інтеграцію трьох підходів до вивчення простого ускладненого речення (системно-описовий, комунікативно-діяльнісний, функціонально-стилістичний). Означені підходи передбачають у процесі учіння і викладання синтаксису на філологічних факультетах використовувати традиційні, інноваційні й інтерактивні технології (наприклад, дискусії, диспути, проблемні запитання, завдання, мозковий штурм, ситуативні завдання тощо).

3. Власне стилістичні та пізнавально-функціональні вправи.

У навчанні використано традиційні форми, але видозмінено лекції, практичні заняття (інтегровано практикуми і лабораторні заняття), а також використано інтерактивні й інноваційні технології кооперативного і колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацьовано дискусійні питання. Єдність мовної освіти і мовлення в навчанні репрезентовано через навчальні вправи з елементами стилістичного синтаксису. Навчальні вправи поділяються на власне стилістичні й пізнавально-функціональні. Як власне стилістичні, так і пізнавально-функціональні вправи мають дослідницькі завдання з сучасного синтаксису, які охоплюють половину від загальної кількості завдань (50%:50%). Це дозволяє поєднувати у навчальних вправах теоретичні та практичні питання з синтаксису і стилістики (стилістичний синтаксис). Три рівні складності та компетентності співвідносяться у таких пропорціях: 25%:25%:50% (всього 180 вправ, з яких: 45 вправ – рівня стандарту, репродуктивні (повторення вивченого в основній школі); 45 вправ – академічного рівня, частково-пошукові (систематизація і узагальнення вивченого в старшій школі), 50 вправ – професійного рівня, дослідницькі (творчі) (власне філологічного спрямування на розширення знань з сучасного синтаксису).

Власне стилістичні вправи – це вправи, які передбачають завдання на побудову синонімічних синтаксичних конструкцій (слів, словосполучень, речень, текстів). Синтаксична синонімія безпосередньо пов'язана із функціонуванням стилістичних фігур у текстах різних стилів. Різні стилістичні фігури у текстах можуть утворювати синонімічні пари. Пізнавально-функціональні вправи – це вправи, які передбачають завдання на розрізнення чи побудову синтаксичних фігур (парцеляції, еліпсу, градації, обірваних речень, тавтології, плеоназму тощо).

4. Три рівня компетентності (рівень стандарту, академічний та професійний).

Для вирішення лінгводидактичних засад вивчення простого ускладненого речення передбачено три рівні компетентності: рівень стандарту (на повторення вивченого в основній школі), академічний (на узагальнення вивченого в старшій школі) і професійний (розрахований на студентів-філологів, із перспективою подальшого викладання мови в загальноосвітній школі). Це дає змогу організувати послідовне, систематичне, перспективне навчання синтаксису спочатку учнів старших, пізніше випускних класів з перспективою подальшого навчання на філологічних факультетах. Рівень стандарту відповідає рівню знань учнів восьмих або дев'ятих класів; академічний рівень відповідає рівню знань учнів десятих або одинадцятих класів; професійний рівень відповідає рівню знань студентів філологічних факультетів. Крім трьох рівнів компетентності, власне стилістичні й пізнавально-функціональні вправи передбачають три рівні складності: репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький (творчий). Три рівні складності (репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький) і три рівні компетентності (стандарту, академічний і професійний) знаходяться у діалектичній єдності: стилістичні та синтаксичні завдання об'єднані в одній вправі. Як власне стилістичні так і пізнавально-функціональні вправи передбачають єдність оволодіння мовними знаннями і мовлення через усну і письмову форму реалізації (висловлювання або текст).

Власне стилістичні вправи ґрунтуються на синтаксичній синонімії, пізнавально-функціональні вправи ґрунтуються на використанні у текстах різних стилістичних фігур. Як власне стилістичні, так і пізнавально-функціональні, пов'язані з двома функціями мови: номінативною і комунікативною. Ці функції розкривають мовні (структурно-семантичні) і мовленнєві (прагматично-комунікативні) аспекти вивчення простого ускладненого речення.

Основна мета навчальних вправ – формувати і закріплювати мовні та мовленнєво-комунікативні вміння і навички з синтаксису для професійної підготовки майбутніх учителів-словесників. Використання стилістичного синтаксису зумовлене метою курсу – навчити студентів досконалого літературного мовлення через синтаксичну систему української мови. Синтаксис є одним із найскладніших розділів курсу сучасної української літературної мови. Засвоєнню такого великого за обсягом матеріалу за відносно невеликий проміжок часу (54 навчальні години) сприятимуть тексти лекцій, які включені до кожної теми, навчальні вправи з елементами стилістичного синтаксису, бліцопитування, тести тощо.

Теми для самостійної роботи орієнтують студентів філологічного факультету на послідовність, системність, безперервність, наступність, перспективність під час опрацювання синтаксичного матеріалу, необхідність концентрації уваги на окремих найскладніших синтаксичних питаннях. Завдання окремих навчальних вправ мають синтезуючий характер: для їх виконання необхідно засвоїти всю тему, включаючи лекційний матеріал і проблематику самостійної роботи.

На відміну від лексичної синонімії, стилістичний синтаксис не має чітких меж щодо стильового забарвлення одиниць, прикріплених до певних сфер мовлення, тому мета вправ на добір синонімічних конструкцій – розвивати вміння вибирати з синонімічних конструкцій найбільш доцільну для визначеного функціонального стилю. Система роботи над переважною більшістю навчальних вправ орієнтована на шкільну практику, вироблення мовних і мовленнєво-комунікативних умінь і навичок.

5. Організаційні форми студіювання простого ускладненого речення.

Розглянемо основні організаційні форми студіювання простого ускладненого речення на філологічних факультетах, які використані в експериментальному навчанні. Усього на курс “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення” виділено 54 години – 1,5 кредита, з них 18 годин – на лекції, 18 годин – на практичні заняття (практикум і лабораторні заняття) і 18 годин – на самостійну роботу. Курс складається з п'яти блоків: “Загальнотеоретичні й методологічні питання синтаксису”, “Синтаксис форми слова. Словосполучення – одиниця синтаксису”, “Просте речення. Граматичні категорії”, “Просте ускладнене речення: семантично і формально”, “Різні підходи до вивчення синтаксису”.

Методика навчання передбачає такі складові: а) змістова частина міститься у програмі курсу “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення” для філологічних факультетів; б) система навчальних вправ із елементами стилістичного синтаксису, дає змогу розширити суто академічний підхід до вивчення синтаксису у педагогічних навчальних закладах вправами з стилістичного синтаксису; запропоновано класифікувати вправи на власне стилістичні й пізнавально-функціональні; в) процесуальна частина передбачає учіння і викладання; їх поділяють на організаційно-контрольне, загальнопізнавальне, творче і прагматичне; г) адаптовано організаційні форми навчання відповідно до сучасних вимог як педагогічних навчальних закладів, так і загальноосвітніх навчальних закладів; поряд із традиційними технологіями використано інноваційні (проблемна вступна лекція з елементами бесіди, мозковим штурмом; заключна проблемна лекція у вигляді прес-конференції, лекція із наперед запропонованими помилками; інтегроване семінарське заняття; семінар-прес-конференція тощо).

Лекція 6.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ.

Мета лекції: репрезентувати критерії оцінювання навчальних досягнень студентів філологічних факультетів у процесі вивчення простого ускладненого речення; виховувати естетичний смак у слухачів до чітко сформульованих висловлювань тощо.

Основні питання:

1. Загальна характеристика кредитно-модульного навчання.
2. Критерії оцінювання модулів.
3. Три рівні навчальної діяльності. Критерії оцінювання вправ.
4. Практичні заняття. Бліцопитування. Критерії оцінювання.

1. Загальна характеристика кредитно-модульного навчання.

Навчання синтаксису, яке контролюється кредитно-модульною організацією навчального процесу, стало продуктивним для майбутніх учителів-словесників, а здобуті знання – ґрунтовними. Основною ознакою кредитно-модульної організації навчального процесу є самостійний пошук студентами синтаксичних знань, формування професійних умінь і навичок. За таких умов підвищується відповідальність студентів філологічного факультету за своє навчання, з'являється зацікавленість у якісному і швидкому засвоєнні знань із синтаксису.

Часто контроль навчальної діяльності студента (і роботи викладача) відбувається тільки за кінцевим результатом, при цьому зовсім не оцінюються діяльність студента, рівень і динаміка його розвитку, вплив зовнішніх факторів на процес контролю тощо. Щоб запобігти означеній проблемі, запроваджено кредитно-модульну систему організації навчального процесу.

- Сутність кредитно-модульної системи організації навчального процесу полягає у тому, що це модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів). Курс “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення” поділяється на дві логічно завершені частини (просте речення і просте ускладнене речення), знання матеріалу яких визначається двома змістовими модулями. Два змістові модулі охоплюють дев'ять тем: п'ять тем (10 годин) до першого змістового модуля, чотири теми (8 годин) до другого змістового модуля. Практичні заняття, що не відвідуються студентом за будь-якої причини, обов'язково відпрацьовуються. Відпрацьовуються теми, за які студент отримав незадовільні оцінки. Змістові модулі виконуються на індивідуальних заняттях.

2. Критерії оцінювання модулів.

У педагогічних навчальних закладах здійснюється діагностичний контроль у вигляді атестації, яка збігається із написанням першого змістового модуля. Результати проведення

атестації сигналізують про недоліки роботи як викладачів, так і студентів: дають змогу коригувати плани-конспекти до практичних занять і лекційні розробки викладачів; змушують студентів планово готуватися до занять протягом усього терміну навчання.

Предметом оцінювання змістового модуля є:

- знання студентами основних лінгвістичних понять, мовних одиниць та їх властивостей; знання основ стилістики, особливо стилістичного синтаксису;
- уміння розпізнавати, конструювати, редагувати, моделювати, реконструювати й аналізувати мовні одиниці;
- засвоєння орфоепічних, лексико-семантичних, граматичних і стилістичних норм уживання мовних одиниць у мовленні;
- набуття орфографічних, пунктуаційних і стилістичних умінь і навичок.

Із сказаного можна зробити висновок, що кредитно-модульна система організації навчального процесу ефективна, розглянемо критерії оцінювання змістових модулів.

Критерії оцінювання змістового модуля

I. Загальні положення.

Ці критерії є основними вимогами до оцінки рівня підготовки студентів. Вони дають можливість об'єктивно оцінити теоретичні знання та практичні вміння.

Модуль складається з трьох частин: перше завдання – дослідницького (творчого) характеру, друге завдання – частково-пошукового характеру, третє завдання – репродуктивного характеру. Виконання модуля визначається балами.

II. Критерії оцінювання перших двох завдань.

- П'ять балів студент отримує, якщо він у судженнях зробить одну орфографічну, стилістичну чи пунктуаційну помилку; виявить такі знання і вміння: повністю розкриває зміст матеріалу з поставленої проблеми; вільно володіє спеціальною термінологією. Допускаються 1–2 неточності у викладанні матеріалу, які не призводять до помилкових висновків.

- Чотири бали студент отримує, якщо він у судженнях зробить до трьох орфографічних, стилістичних чи пунктуаційних помилок; виявить такі знання і вміння: розкриває основний зміст матеріалу з поставленої проблеми; інколи порушує послідовність матеріалу; допускає незначні огріхи у вживанні спеціальної термінології. Допускаються 1–2 неточності у викладанні матеріалу, несуттєві помилки у висновках, незначні стилістичні помилки, які не впливають на конкретний зміст.

- Три бали студент отримує, якщо він у судженнях зробить до п'яти орфографічних, стилістичних чи пунктуаційних помилок; виявить такі знання і вміння: розкриває зміст матеріалу поставленої проблеми лише наполовину; викладає матеріал непослідовно, з частковим посиленням; допускає незначні помилки у використанні спеціальної термінології.

- Два бали студент отримує, якщо він у судженнях зробить до семи орфографічних, стилістичних і пунктуаційних помилок; аналітичні питання розкриє менш ніж на 50%.

- Один бал отримає, якщо він у судженнях зробить до дев'яти орфографічних, стилістичних і пунктуаційних помилок; аналітичні питання розкриє менш ніж на 25%.

- Нуль балів студент отримає, якщо він у судженнях допустив більше ніж дев'ять орфографічних, стилістичних і пунктуаційних помилок; аналітичні питання або не розкрив зовсім, або вони не відповідають поставленому питанню.

III. Критерії оцінювання третього завдання.

Оцінювання третього завдання відбувається за іншими критеріями, тому що оформляється у вигляді судження “Спростувати або підтвердити” або тесту “Виберіть правильний варіант”. Всього виноситься 15 суджень або тестів. Всі вони розкривають теоретичні та практичні питання програми курсу “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення”. Кожна правильна відповідь оцінюється одним балом. Максимальна кількість балів за третє завдання – п'ятнадцять.

IV. Критерії оцінювання змістового модуля.

- Максимальна кількість балів за модуль – 25 (п'ять за теоретичне питання, п'ять за практичне завдання і 15 за судження чи тести).

Модулі передбачають написання творчих робіт, теми яких зазначено у планах-картах. Метою творчих робіт є глибше вивчення студентами окремих питань курсу, активізація їх знань, розвиток інтересу до літературної справи і творчих здібностей, а також практичних навичок.

3. Три рівні навчальної діяльності. Критерії оцінювання вправ.

Завдання до вивчення курсу “Сучасна українська літературна мова. Просте ускладнене речення” у практичному аспекті:

- оволодіння синтаксисом української мови;
- вироблення вмін і навичок правильно визначати тип словосполучення, простого ускладненого речення в текстах усіх функціональних стилів;
- ознайомлення з повним синтаксичним розбором словосполучення, простого ускладненого речення;
- закріплення синтаксичних навичок за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту з переважним використанням простих ускладнених речень;
- оволодіння навичками правильної побудови простих ускладнених конструкцій;
- оволодіння пунктуацією простого ускладненого речення;
- досконале володіння стилістичним синтаксисом, а саме: синонімією синтаксичних конструкцій і стилістичними фігурами (період, парцеляція, еліпс, замовчування, градація, ампліфікація, анафора, епіфора, повтор, тавтологія, лейтмотив тощо), а також лексичними засобами стилістики (троп, омонімія, синонімія, паронімія, антонімія, парафраз тощо).

Характер пропонованих вправ, текстів і модулів узгоджується із специфікою кожного з трьох рівнів навчальної діяльності студентів – середнього (першого), достатнього (другого) і високого (третього). Ці рівні навчальної діяльності узгоджуються із трьома рівнями компетентності: рівнем стандарту (базові знання основної школи), академічним рівнем (базові знання старшої школи), професійним рівнем (базові знання вищої школи).

Перший рівень (рівень стандарту) передбачає зосередження уваги студентів на загальних питаннях синтаксису з практичного боку (орієнтація на здобуті знання в загальноосвітніх навчальних закладах основної школи). Передбачає знання основних теоретичних положень із теми і вміння використовувати їх на практиці. Великого значення надається вмінню спостерігати, пізнавати, розрізнявати синтаксичні одиниці через систему навчальних вправ з елементами стилістичного синтаксису. На цьому рівні пропонуються власне стилістичні та пізнавально-функціональні вправи репродуктивного характеру: порівняльний синтаксичний розбір, інтонаційно-пунктуаційний розбір синонімічних конструкцій, орфоепічний та орфографічний розбір синонімічних варіантів тощо. Дібрані вправи висвітлюють мовний (формально-семантичний) і мовленнєвий (комунікативний) аспекти простого ускладненого речення.

Третій рівень (професійний) передбачає системне й узагальнене знання синтаксису, уміння використовувати його в нестандартних ситуаціях, автоматизацію мовленнєво-комунікативних і правописних умін і навичок; професійне використання синтаксичних конструкцій в неадаптованих умовах. Велике значення надається вмінню конструювати, поширювати, перекладати, створювати нові словосполучення, речення або тексти. На цьому рівні пропонуються власне стилістичні й пізнавально-функціональні вправи на конструювання: конструювання словосполучень, речень, текстів; поширення речень; переклад українською мовою; вільний диктант; переказ із творчим завданням; стилістичні етюди; створення двох паралельних варіантів тексту тощо.

До професійних умін, які передбачав третій дослідницький чи творчий рівень, відносяться уміння конструювати прості ускладнені речення, тексти різних типів, жанрів і стилів мовлення; уміння вільно інтерпретувати стилістичні фігури, синонімічні конструкції

для професійних потреб; вільне використання теоретичних знань з комунікативної лінгвістики та прагматики для створення оригінальних текстів (творів, есе, оповідань, репортажів тощо); розвиток аматорських акторських здібностей та естетичного смаку у процесі інсценізації тощо.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РОБІТ ПЕРШОГО (СТАНДАРТУ) РІВНЯ ВПРАВ

Критерії оцінювання виконання вправ репродуктивного характеру

Оцінка “відмінно” ставиться, якщо студент виконав усі завдання, володіє вміннями і навичками спостерігати, розпізнавати й аналізувати навчальний матеріал; уміє зіставляти синонімічні конструкції, аналізувати стилістичні фігури; знаходити в них спільне і відмінне.

Оцінка “добре” ставиться, якщо студент повністю виконав окреслене завдання: проте з незначними помилками, не виявив глибоких знань із синтаксису і стилістики; зробив порівняльний синтаксичний аналіз, інтонаційно-пунктуаційний розбір і орфографічний та орфоепічний розбір синонімічних варіантів; визначив стилістичні фігури і функціональну приналежність синтаксичних конструкцій; допустив поодинокі огріхи в аналізі й розборах.

Оцінка “задовільно” ставиться, якщо студент виконав окреслене завдання, проте наполовину, або ж повністю, проте ступінь усвідомленості відповідей низький; не виявив глибоких знань із стилістики і синтаксису: визначив функціональну приналежність синонімічних речень, текстів; розпізнати стилістичні фігури; допустив фактичні помилки в аналізі й розборах синонімічних конструкцій.

Оцінка “незадовільно” ставиться, якщо студент не виконав окреслене завдання: знав навчальний матеріал на рівні елементарного впізнання або слабо орієнтувався у виконанні завдання; не міг логічно і послідовно його проаналізувати і зіставити синонімічні конструкції; не розрізнявав стилістичні фігури; не зміг організувати аналіз і розбори синонімічних конструкцій.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РОБІТ ДРУГОГО (АКАДЕМІЧНОГО) РІВНЯ ВПРАВ

Критерії оцінювання виконання вправ частково-пошукового характеру

Оцінка “відмінно” ставиться, якщо студент повністю виконав окреслене завдання: увів, замінив або відредагував прості ускладнені речення; чітко дотримувався лексичних і граматичних норм; допустив поодинокі огріхи.

Оцінка “добре” ставиться, якщо студент повністю виконав окреслене завдання: увів, замінив або відредагував прості ускладнені речення, проте не виявив глибоких знань із синтаксису і стилістики; дотримувався лексичних і граматичних норм; допустив до трьох фактичних помилок.

Оцінка “задовільно” ставиться, якщо студент виконав окреслене завдання, проте не в повній мірі (але не менше як половина) або ж виконав повністю; відредаговані речення не відображають функціональної приналежності речення; заміна одних форм і конструкцій не досконала; не дотримувався лексичних і граматичних норм; допустив до п'яти фактичних помилок.

Оцінка “незадовільно” ставиться, якщо більша частина завдання не виконана, або є виконана із значною кількістю помилок (більше п'яти); не дотримувався лексичних і граматичних норм; порушував функціональну приналежність слів, словосполучень, речень, тексту; не використовував стилістичні фігури.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РОБІТ ТРЕТЬОГО (ПРОФЕСІЙНОГО) РІВНЯ ВПРАВ

Критерії оцінювання виконання вправ дослідницького (творчого) характеру

Оцінка “відмінно” ставиться, якщо студент повністю виконав окреслене завдання: самостійно і творчо утворив синонімічні словосполучення або речення; визначив їх функціональну приналежність і стилістичні фігури; зробив повний синтаксичний аналіз; чітко дотримувався лексичних, граматичних, стилістичних і орфографічних норм; допустив поодинокі огріхи.

Оцінка “добре” ставиться, якщо студент повністю виконав окреслене завдання: самостійно утворив синонімічні словосполучення або речення, проте не виявив глибоких знань із стилістичного синтаксису (не зміг чітко визначити стилістичні фігури або

функціональну приналежність словосполучень або речень); зробив частковий синтаксичний аналіз; дотримувався лексичних, граматичних, стилістичних, орфографічних норм; допустив не більше трьох фактичних помилок.

Оцінка “задовільно” ставиться, якщо студент виконав окреслене завдання, проте не виявив глибоких знань із стилістики і синтаксису; помітний репродуктивний характер, відсутня творчість у доборі синонімічних словосполучень; не дотримувався лексичних, граматичних, стилістичних, орфографічних норм; зробив до п’яти фактичних помилок.

Оцінка “незадовільно” ставиться, якщо студент не виконав окреслене завдання: утворив лише окремі словосполучення; не дотримувався лексичних, граматичних, стилістичних, орфографічних норм; зробив більше п’яти фактичних помилок.

Із сказаного видно, що в основу тематичного розрізнення навчальних вправ входять три параметри: рівневий компонент (середній, достатній, високий), мотиваційний компонент (ситуативний інтерес, зміцнільний інтерес, інтерес до суттєвих властивостей явищ, закономірностей, пізнавальна потреба) і пізнавальний компонент (репродуктивний, частково-пошуковий, дослідницький (творчий)).

4. Практичні заняття. Бліцопитування. Критерії оцінювання.

Критерії оцінювання роботи студентів

на практичних заняттях (семінарах, практикумах, лабораторних заняттях)

Оцінка “відмінно” ставиться, якщо студент був активним у вирішенні поставлених завдань, допускав при цьому незначні неточності; ефективно та раціонально користувався допомогою викладача і колективу; виявляв знання і творчу самостійність у процесі побудови й аналізу простого ускладненого речення, поширення, конструювання, редагування, перекладу тощо; під час усної відповіді студент будував послідовний, повний текст, урахував комунікативне завдання; висловлював власну думку, зіставляв із думками своїх колег; умів пов’язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом; добирав переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції; усвідомлював можливості використання тієї чи іншої інформації для розв’язання певних життєвих проблем. Вправи виконував без грубих стилістичних, орфографічних, пунктуаційних, граматичних і стилістичних помилок. Негрубими помилками є винятки із правил (правопис); авторські пунктуаційні знаки; невдало дібрані синонімічні конструкції, стилістичні фігури; описки; заміна українських букв російськими; подвійні наголоси. На оцінку “відмінно” допускається одна негруба помилка. Дві негрубі помилки прирівнюються до однієї грубої.

Оцінка “добре” ставиться, якщо студент успішно вирішував навчальні завдання, однак недостатньо ефективно використовував здобуті знання; робив одну – дві істотні (грубі) помилки; при усній відповіді студент самостійно будував послідовний, повний текст, проте траплялися недоліки за певними показниками (до трьох); вдало добирає лексичні засоби, але у мовленні є недоліки: відхилення від теми, порушення послідовності викладу, необґрунтована основна думка тощо.

Оцінка “задовільно” ставиться, якщо студент у виконанні навчального завдання помилився; недостатньо ефективно застосував наукову теорію; у процесі заняття не виявив чи не розумів сутності своїх помилок та недоліків; зробив до п’яти істотних неточностей у поставленому питанні; при усній відповіді студент розкрив більше половини матеріалу; тема значною мірою розкрита, виклад загалом зв’язний; помітний репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень; аргументованість, добір слів не завжди доцільний.

Оцінка “незадовільно” ставиться, якщо студент не досягнув навчальної мети завдання; було допущено більше п’яти істотних неточностей у поставленому питанні; студент не розкрив і менше половини матеріалу, тему не розкрито, виклад незв’язний, наявний тільки репродуктивний характер відтворення матеріалу, відсутня самостійність суджень; некритичне ставлення до своєї роботи.

Крім змістових модулів і середнього бала за роботу на практичних заняттях, проводять бліцопитування як проміжний рівень контролю. Бліцопитування дозволяє виявити

всі розбіжності між теоретичним навчанням і практичним використанням. Проводиться бліцопитування за 15–20 хвилин до кінця заняття.

Мета бліцопитування – виявити рівень засвоєння матеріалу після проведення конкретного практичного заняття за поданою темою. Звичайно, так перевіряється і засвоєння лекцій, і виконання самостійної роботи. Бліцопитування відрізняються від звичайного опитування тим, що вимагає стислої лаконічної відповіді на поставлене запитання і продовжується не більше однієї хвилини. Наприклад, у середньому в групах 15–20 студентів, тому 15–20 хвилин надається на бліцопитування. Кількість запитань відповідно 15–20 (підготовлені заздалегідь). Кожному студентові групи за списком чи за будь-яким іншим вибором ставиться одне питання. На прослуховування і відповідь дається одна хвилина. Постановка запитання входить у хвилину, тому, наприклад, бліцопитування має такий вигляд: “Що таке предикативність? – Синтаксична категорія, синонім “присудковість”, виражає віднесеність до дійсності”.

Критерії оцінювання бліцопитування

Бліцопитування має діагностичне спрямування, тому в цілому на оцінку за заняття великого впливу не має. Правильна відповідь може бути додатковим балом, лише якщо у викладача з’явилися сумніви щодо загального оцінювання студента у процесі практичного заняття. Якщо викладач веде окреме оцінювання на кожного студента за різні види роботи, то один бал може плюсуватися. Дуже складно вести підрахунки у процесі практичного заняття, тому детальне математичне оцінювання не є обов’язковим. Загальна оцінка за роботу на занятті дає цілісну картину знань студента із синтаксису. Якщо студент незадоволений оцінюванням, він може висловити свою незгоду після заняття, підійшовши до викладача. Вислухавши аргументи студента, викладач, за потребою, може зробити потрібні корективи.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття № 1

Тема: Внесення. Речення із вставними і вставленими компонентами та зі звертаннями

Мета: ознайомити студентів зі спецкурсом “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”, його метою і завданнями, методами дослідження, методологічними засадами тощо; закріпити здобуті знання завданнями, тестами.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте речення. Які стилістичні прийоми з використанням антонімів застосовано в кожному з них? Випишіть першими речення, у яких застосовано антитезу, другими – із оксимороном, треті – з використанням діатези. Усно зробіть порівняльний синтаксичний аналіз та інтонаційно-пунктуаційний розбір синонімічних конструкцій. До якого функціонального стилю належать речення? Чому?

1. У лабіринтах Храму Історії усі рівноправні: вожді і смертні, віки і дні, генії і нездари, боги і чорти (О. Довгий). – У лабіринтах Храму Історії усі рівноправні. 2. У тому житті, де не буде жодного браконьєра, ні малого ні великого, ти не пігмеїв побачиш, а квітучих атлетів, людей, прекрасних душею й тілом, для яких почуття щастя стало нормою існування... Час ущільнюватиметься, віки старітимуть, а мистецтво молодітиме вічно! (Олесь Гончар). – У тому житті, де не буде жодного браконьєра, ти побачиш людей, для яких почуття щастя стало нормою існування... Мистецтво молодітиме вічно! 3. Турботи є. Не мало й не над міру, а все-таки чогось не вистачає (В. Моруга). – Турботи є. А все-таки чогось не вистачає. 4. Щоб не товстим і не худим був і чималеньку мав ти силу, щоб міг приборкати й чортяку, не те що з норовом кобилу (П. Ребро). – Щоб чималеньку мав ти силу. 5. Справжнє свято – це лад у душі, не конфліктність розуму і чуття, вміння прозирати вічне в тимчасовому, чарівне в звичайному, небесне в земному (О. Сенчик). – Справжнє свято – це лад у душі. 6. Христос, не знаю, може, десь і є, зате в очах рябіє од Пілатів (Л. Костенко). – Христос, не знаю, може, десь і є. 7. Буває час, коли потрібніше красномовне мовчання, ніж говірка слово (І. Нечуй-Левицький). – Буває час, коли потрібніше красномовне мовчання. 8. Ластів'ятко моє, повертайся! Ти гніздечка свого не цурайся, бо в чужині і влітку зима (Є. Гуцин). – Ластів'ятко моє, повертайся!

❖ Що таке антитеза, оксиморон, діатеза?

Антитеза – це стилістична фігура в художній літературі та в ораторському мистецтві, що полягає в протиставленні протилежних життєвих явищ, понять, почуттів, думок, характерів тощо. У логіці – судження, що заперечує тезу.

Оксиморон (оксюморон) – це стилістична фігура, що ґрунтується на поєднанні протилежних за змістом понять, які разом дають нове уявлення.

Діатеза – це стилістична фігура, що ґрунтується на протиставленні, в якому використовуються повторювальні частки не...не або ні...ні.

Завдання 2. Відредагуйте речення. Які помилки найчастіше повторюються у реченнях? В яких функціональних стилях ви будете використовувати відредаговані речення? Чому?

1. Ми свої недоліки підправимо, і вони будуть набагато кращими. 2. Але ж у кожної з них дома господарство: город, птиця, діти, чоловіки, худоба. 3. В колгоспі розбазарюють фураж, а сторож не приймає ніякої участі. 4. Перед випускниками стоїть дилема: куди вступити? 5. Яка уява склалася у вас про цього музиканта? 6. Підсумки змагання між групами проводяться один раз на семестр. 7. Ми не підписалися на цей журнал. 8. У конференції прийняли участь провідні вчені галузі. 9. У заводському кафе кидалися в очі чистота і затишок. 10. Тимчасово непрацюючим киянам буде виплачена допомога. 11. Завдяки хворобі Ігор не пішов на концерт. 12. Успіхів великих досягли завдяки наполегливій праці працівники області. 13. Усі студенти першого курсу повинні розрахуватися з хвостами.

14. Наші умови вигідніші ваших. 15. Головне, на що потрібно звернути увагу, це на якість продукції.

❖ Як ви вважаєте, чому ці речення викликали посмішку? З'ясуйте, чим викликана змістова недосконалість речень.

Психологи стверджують, що рідною є та мова, якою Ви думаєте. А так як східна і південна частини України російськомовні, це спричиняє розвиток суржику. Суржик – нечиста мова; мішанина елементів (звуків, слів, словосполучень) різних мов, породжена невмінням мовців відділяти явища однієї мови від іншої, низьким рівнем мовної культури. Інтерференція української і російської мов спричинила проблему змішання їх у свідомості носіїв. Отже, багато хто з нас думає то українською, то російською мовою.

Завдання 3. Передайте зміст звіту голови навчальної комісії від третьої особи, доповнюючи подані нижче речення власними даними. Визначте, скільки в тексті використано простих речень. Обґрунтуйте свою думку. До якого функціонального стилю належить текст?

На початку звіту ... назвала період, за який звітується навчальна комісія...

Потім ... перерахувала заходи, заплановані ... і затвержені... Головними з них були:

....

Після цього ... перейшла до характеристики проведених заходів, перерахувала найбільш активних студентів, задіяних у ...

Крім того, ... охарактеризувала ... . Особливу увагу присутніх звернула на ... . Виділила ... . Підкреслила ... .

Завершуючи звіт, внесла пропозиції: ... .

❖ Які стилістичні властивості української мови в її синтаксичній побудові?

Жанри ділового, наукового і публіцистичного стилів характеризуються тим, що їх синтаксична будова обумовлена суворою логічною послідовністю викладу, тенденцією до вичерпного обґрунтування, мотивування, визначення різних важливих підстав, обставин, мети тощо. Тому синтаксичним конструкціям цих стилів властива широко розгалужена синтаксична будова у вигляді ускладнених і складних речень із багатьма синтаксично поширеними однорідними, відокремленими членами, із розповідним інтонаційним оформленням речень.

У розмовній мові безпосередньо відображаються гострі почуття, глибокі переживання, а тому трапляються еліптичні, контекстуальні неповні речення.

Завдання 4. Подані порівняння замініть синонімічними словосполученнями, що містять прикметники вищого ступеня порівняння. Чому можливі такі синонімічні стилістичні фігури? Для яких функціональних стилів можуть належити ці словосполучення? Обґрунтуйте свою думку. Два-три утворених словосполучення введіть до реплік діалогу на тему “Моя характеристика”.

Наприклад: струнка, як береза – стрункіша за березу.

1. Гарна, як калина; 2. пишна, як пава; 3. тендітна, як квіточка; 4. привітна, як весняне сонечко; 5. свіжа, як яблучко; 6. рум'яна, як троянда.

❖ Що таке порівняння? Яке значення порівнянь у стилістиці?

Порівняння – це трохеїчні фігури, в яких мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших.

Про їх місце і важливість у стилістичній системі мови можна судити зі слів О.Потебні: “Самий процес пізнання є процес порівняння”.

Логічні порівняння використовуються в основному у науковому, офіційно-діловому, розмовному стилях. Вони додають до предмета нову інформацію. Образне порівняння відрізняється від логічного тим, що воно вихоплює одну якусь найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші.

Завдання 5. Прочитайте афоризми. Організуйте дискусію. Які стилістичні фігури використані в афоризмах? Дайте ґрунтовну характеристику.

1. Характер подібний до дерева, а репутація – до його тіні. Ми турбуємося про тінь, коли насправді слід непокоїтися про дерево.

А.Лінкольн, 16-й президент США

2. Смола так не липне до одягу, як погана слава до імені.

Г.Сенкевич, польський письменник, лауреат Нобелівської премії 1905 р.

3. Людина зачата в гріху і народжена в мерзоті, і шлях її – від закаляної пелюшки до смердючого савана. Завжди щось знайдеться.

Роберт Пенн Уоррен “Все королівське військо”

1. Дивна річ – людська натура: чим менше маємо нахилу до мучеництва, тим наполегливіше жадаємо його від інших.

Болеслав Прус

2. Нічого не робіть під безпосереднім враженням, а переждіть. Багато що на перший погляд здається гіршим, ніж є насправді.

Невідомий автор

❖ Що таке афоризм?

Афоризм – це коротке лаконічне судження, яке в стислій, зручній для запам'ятовування формі містить глибоку думку.

Практичне заняття № 2

Тема: **Різні підходи до вивчення синтаксису простого речення**

Мета: ознайомити студентів з основними напрямками у синтаксисі; розглянути нові підходи щодо вивчення синтаксису в загальноосвітній та вищій школах; закріпити здобуті знання завданнями, тестами.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Пилип Фортунатов, Михайло Петерсон, Олександр Пешковський уважали словосполучення основною синтаксичною одиницею, трактуючи речення як закінчені словосполучення. Як ви гадаєте, чому вчені дотримувалися такої думки? Чи мали вони рацію? Олексій Шахматов, розвиваючи погляди Олександра Потебні, встановив відмінність словосполучення від речення, якому властива предикативність. Чим ще відрізняється словосполучення від речення?

Завдання 2. Іван Вихованець за характером синтаксичного зв'язку виділяє два типи словосполучень – підрядні та сурядні. Частота вживання сурядних словосполучень у літературній мові приблизно у дев'ять разів менша від частоти вживання підрядних словосполучень. Можливо, тоді має рацію Анатолій Загнітко, який стверджує, що словосполученнями є лише такі поєднання слів, які пов'язуються підрядним прислівним синтаксичним зв'язком. Шкільна програма розглядає тільки підрядні словосполучення, не передбачає сурядних. Іван Вихованець розглядає словосполучення як підпорядковану реченню синтаксичну одиницю, що виокремлюється з речення. На вашу думку, чи потрібно використовувати сурядні словосполучення?

Завдання 3. Іван Ющук акцентує увагу на словоформі як мінімальній синтаксичній одиниці. Він розрізняє словоформи трьох рівнів: лексичні, морфологічні та синтаксичні. Лексичні (лексеми) виконують номінативну роль. Морфологічні словоформи відбивають можливості слів тієї чи іншої частини мови відображати різні відношення між окремими явищами як дійсності, так і внутрішнього стану людини. Синтаксичні словоформи – це різні форми самостійних частин мови, використовувані як будівельний матеріал для творення словосполучень і речень як словесних моделей певних фрагментів явищ дійсності чи внутрішніх станів людини. З'ясовується, що у лексиці одиниця вивчення є лексема, у морфології – морфема, а у синтаксисі – синтаксема? Чи є, на ваш погляд, словоформа – основною синтаксичною одиницею?

Завдання 4. Усно доберіть до поданих слів прикметники, дієприкметники, прислівники, щоб вони утворили словосполучення, визначте тип зв'язку. Зробіть

орфографічний і орфоепічний розбір синонімічних варіантів. Яка стильова приналежність таких слів і словосполучень?

Шампунь, путь, собака, біль, Сибір, продаж, ягня, голівешка, санаторій, вовчище, дзот, ЄС, ООН, НАТО, дріб, шинеля, перепис, роль, рояль, тополя, кашне, аташе, загс, неп, салямі, чорнило.

❖ Яке значення морфології в системі стилістики?

Морфологічна система української мови виявляє свої стилістичні можливості в основному в межах численних варіантів граматичних форм. Ці варіанти переважно тому й існують, що здатні реалізувати певні стилістичні настанови – або стильові (текстові, жанрові), або індивідуально-авторські. Кожна частина мови у своєму історичному розвитку пройшла апробацію в текстах, у різноманітних висловлюваннях, і на цьому шляху втратила вузько локальні форми або абсолютно-синонімічні варіанти і зберегла ті, що були функціонально спроможні.

Завдання 5. Прочитайте прислів'я. Яка тема їх об'єднує? Із довідника підберіть їхні відповідники. Зробіть усно порівняльний синтаксичний аналіз словосполучень і речень.

Наприклад: сім пtiць на тиждень – людина часто міняє свої рішення.

Очі на лоб полізли; вибалушити очі; у страху очі великі; набридає, як гірка редька; водити очима; вишкіряти зуби; взяти себе в руки; бракує кебети; аж за голову взявся.

Довідник: переживання, туга, розпач; велике здивування; не досить розумний; переляк; напосідається; зосередитись, зібратися; злісно на когось кидатися; пильно за кимсь стежити.

❖ Чому у прислів'ях народ описує міміку і жести?

Крім слів, ми говоримо ще й мовою тіла. Пригадаймо німе кіно, красномовне свідчення того, що за допомогою жести, пози, міміки можна виразити практично все. Цю проблему почали досліджувати ще з 1872 р., коли Ч.Дарвін опублікував свою працю "Вираження емоцій у людей і тварин".

Практичне заняття № 3

Тема: **Аналіз дидактико-методичних теорій під час вивчення простого ускладненого речення у вищих навчальних закладах**

Мета: ознайомити студентів із дидактико-методичними теоріями, які пов'язані зі вивченням простого ускладненого речення у вищих навчальних закладах; закріпити здобуті знання завданнями, тестами.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. З'ясуйте еволюцію поглядів лінгвістів на неповні речення.

Які погляди на неповне речення є в сучасному мовознавстві? Охарактеризуйте контекстуальні структури. Доберіть ілюстрації з художнього і наукового стилів. У чому специфіка ситуативних неповних речень? Назвіть сфери використання цих конструкцій. Які речення є еліптичними? Охарактеризуйте різновиди еліптичних речень.

Завдання 2. Охарактеризуйте диференційні ознаки другорядних членів. Висвітліть історію вчення про другорядні члени. Які погляди є на другорядні члени в сучасному мовознавстві? Які диференційні ознаки додатка? Охарактеризуйте прямий додаток; непрямий додаток. Який другорядний член є означенням? З'ясуйте питання про узгоджені та неузгоджені означення. Яка специфіка прикладки як різновиду означення? Назвіть диференційні ознаки обставин. У чому сутність парцеляції? Наведіть приклади парцельованих другорядних членів. Охарактеризуйте сучасні підходи до класифікації другорядних членів речення. Що таке детермінант?

Завдання 3. За допомогою мозкового штурму передайте компоненти, які охоплює об'єктивна і суб'єктивна модальність. Об'єктивна модальність – це модальність відношення повідомлюваного до того чи іншого плану дійсності: те, про що повідомляється, мислиться як реальне (індикатив) або як ірреальне, тобто можливе, бажане (кон'юнктив, імператив)... Суб'єктивна модальність – це відношення мовця до висловлюваного.

Завдання 4. Усно утворіть речення, де підмети виражалися б словосполученнями: а) словосполучення із кількісним значенням; б) словосполучення із значенням міри, об'єму; в) словосполучення із значенням сукупності; г) словосполучення із значенням вибірковості; ґ) словосполучення із значенням невизначеності; д) словосполучення із метафоричним значенням. Охарактеризуйте способи морфологічного вираження складених підметів.

Завдання 5. Присудок становить вершину граматичної основи двоскладного речення. У процесі аналізу простого дієслівного присудка простежте такі проблемні ситуації:

- Як кваліфікується простий дієслівний присудок, виражений формою дієслова бути?
- Як розмежовується простий дієслівний присудок, виражений аналітичною формою майбутнього часу дієслів доконаного виду?
- Як визначити межі простого дієслівного присудка, вираженого фразеологізмами та описовими дієслівно-іменними сполученнями?
- Як з'ясувати структуру складеного іменного присудка?
- Як розмежувати складений іменний присудок із контекстуальним дієсловом-зв'язкою від простого дієслівного присудка?
- Як з'ясувати функціональне навантаження дієслова-зв'язки стояти у структурі складеного іменного присудка?
- Як окреслити межі ускладнених форм складеного іменного присудка?

Практичне заняття № 4

Тема: Теоретичні засади побудови методики реалізації лінгводидактичних принципів під час вивчення синтаксису простого ускладненого речення

Мета: ознайомити студентів із теоретичними засадами побудови методики реалізації лінгводидактичних принципів під час вивчення синтаксису простого ускладненого речення; закріпити здобуті знання завданнями, тестами.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Подані слова групуйте у синонімічні ряди. Визначте стрижневе слово (домінанту) у кожному ряді. Яка стилістична роль таких доміантних слів? Визначте функціональну приналежність кожного слова ряду. Утворіть з більшістю синонімів невеликий текст на вільну тему. Якого функціонального стилю поданий текст? Обґрунтуйте свою думку.

Говорити, йти, думати, багатий, туга, сміливість, бідний, добре, правда, сміятися, жаль, розмовляти, радість, мізкувати, заможний, відвага, ректи, гарно, сяйво, істина, балакати, реготати, гук, ходити, міркувати, бесідувати, рухатися, незможний, торочити, світло, печаль, лемент, базікати, злиденний, мислити, плестися, хоробрість, чимкувати, нужденний, блиск, висловлювати, чвалати, безстрашність, дибати, лепетати, метикувати, нудьга, славно, грошовитий, гаразд, вештатися.

❖ Які мовознавці вивчали синонімію української мови?

В українському мовознавстві питанням синонімії займалися багато лінгвістів: А.Бевзенко, В.Львіна, Г.Колесник, С.Криворучка, А.Лагутіна, С.Левченко, Ю.Нечитайло, І.Олійник, І.Ощипко, Л.Паламарчук, А.Порожнюк, О.Тараненко і ін., які досліджували не лише загальні теоретичні питання, а й те, як використовувалися синоніми у творах конкретних українських письменників.

Серед дослідників чільне місце належить П.Деркачеві, який створив “Короткий словник синонімів української мови” (1993).

Завдання 2. Відредагуйте деформований текст. Доберіть заголовок. Визначте основну думку тексту. Запишіть текст, позначивши межі речень. Розставте потрібні розділові знаки.

літо пора найбільшого розквіту землі пафос гармонії духовного світу людини і природи коли наша матінка-земля буєє пишним цвітом і різнобарв'ям трав а духмяні пахоші по вінця наповнюють груди приємними запахами з'являються духи літа що оживляють усе довкола і зелень і дерева і воду і землю саме в такий благодатний час наші предки

вшанували давніх богів Ладу і Дану богинь кохання і води всіх польових річкових богів русалок мавок водянників лісовиків тощо русалії святкування на честь найбільшого буяння сонця яке завершувалося днем Івана Купала пізньої весни з'являлися добрі духи літа які за віруваннями наших предків оселялися в буйно цвітних рослинах а злі в земних схованках та водах коли вибувають трави а жито викине колос то світлої місячної ночі з води виринають русалки молоді дівчата які втопилися а за ними потерчата маленькі діти котрі померли нехрещеними за народними уявленнями гарні на вроду стрункі зеленооки русалки мають довге розкішне волосся і блискучий риб'ячий хвіст замість ніг побачивши дівчину чи юнака вони заманують їх у свої ігрища а потім залоскочуть до смерті проти них люди здавна мали захист часник або полин від яких злі духи втікали

В.Скуратівський

❖ До якого функціонального стилю належить текст? Обґрунтуйте свою думку. Які стилістичні фігури використано?

Завдання 3. Уставте у речення спочатку неоднорідні, а потім однорідні означення. Чому неоднорідні означення стають однорідними? У якому функціональному стилі найчастіше використовують однорідні та неоднорідні означення? Чому?

Наприклад: Був теплий весняний ранок .- Ранок був теплий, весняний.

1. Був теплий ... ранок. 2. Київський ... театр. 3. Наше місто пишається своїм славним ... минулим. 4. На розі вулиць стоїть новий ... будинок. 5. До нас підійшла літня ... жінка. 6. Ми взяли участь у телевізійному ... конкурсі. 7. З Балтики дув холодний вітер, гнав сірі ... хмари. 8. Орлик знову мчав знайомою ... дорогою. 9. Сашко пострибав по ... кам'яній греблі. 10. Від клуні стежка круто падає в яр з ... джерельною водою.

❖ Як розрізняються однорідні та неоднорідні означення?

І.Ющук розрізняє, по-перше, за значенням. Ті самі означення залежно від того, який зміст автор вкладає в них, можуть бути і однорідними, і неоднорідними: якщо передають одне поняття – то однорідні, якщо різні – то неоднорідні. По-друге, якщо першим стоїть означення, виражене прикметником, а другим – означення, виражене дієприкметниковим зворотом, то вони однорідні, якщо навпаки – то неоднорідні. По-третє, однорідними звичайно бувають означення, що стоять після означуваного слова.

Завдання 4. Відредагуйте словосполучення і речення. До якого функціонального стилю належать словосполучення і речення? Чому? Визначте кількість простих речень серед поданих; тип ускладнення, якщо є.

1. На протязі року. 2. Підвищення в посаді. 3. Урядові винагороди. 4. Робота по сумісництву. 5. По закінченню школи. 6. Поступити в інститут. 7. Приймати участь у зборах трудового колективу. 8. Працювати в якості вчителя української мови. 9. Написати свою власну автобіографію. 10. Я, Зелений О.М., народився 22.09.1979 р. в м. Львові. 11. Я, Остапенко Максим, народився на Київщині, в с. Гребінки. 12. На протязі 1988 – 1996 рр. навчався у середній школі №143 м. Кіровограда. 13. У 1995 р. вступив на спеціальність менеджмент організації Київського індустріального технікуму. 14. У 1999 р. поступив в НПУ імені Драгоманова. 15. Став студентом технічного вузу у м. Київ.

❖ Що таке автобіографія?

Автобіографія – документ, у якому особа у хронологічному порядку власноручно викладає стислий опис свого життя та діяльності.

Автобіографія характеризується незначним рівнем стандартизації. Основні вимоги – вичерпність потрібних відомостей і лаконізм викладу.

Завдання 5. Складіть усно діалог (телефонна розмова) між студентками (студентами), в якому вони б ділилися враженнями про знайомство з студентом (студенткою), що навчається у консерваторії. У репліках ужити іншомовні слова (метро, таксі, сольфеджіо, портмоне тощо). Озвучити його в парі. Яку стилістичну забарвленість несе діалог?

❖ Напишіть за діалогом оповідання “Рандеву”. До якого функціонального стилю належить текст? Які стилістичні фігури використано?

Практичне заняття № 5

Тема: Основні характеристики методики вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах

Мета: ознайомити студентів із основними характеристиками методики вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах; закріпити здобуті знання завданнями, тестами.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Перебувати речення так, щоб підмети стали звертаннями. Як змінилися речення? Яка група речень тільки констатує певну інформацію про дійсність, а яка група речень активно впливає через текст на дійсність? У яких функціональних стилях використовують подані й утворені речення? Чому?

Наприклад: Шуміть діти на вулиці. – Діти, не шуміть на вулиці!

1. Систематично студенти читають періодичні журнали і газети.
2. Старшокласники показують приклад молодшим школярам.
3. Іван грав у футбол.
4. Висока дівчина підняла вверх руки.
5. Петро – відважний хлопець.
6. Лелека летіла в Крим.
7. Діти гралися сірниками.
8. Школярі переходять вулицю тільки на зелене світло.

❖ Яка стилістична функція звертань у реченнях? Аргументуйте свою відповідь.

О.Пономарів пише, що звертання – це слово або словосполучення, яке називає особу чи предмет, до яких звертається мовець. Основне призначення звертання полягає в тому, щоб спонукати слухача звернути увагу на слова співрозмовника. Звертання належить до слів, граматично не пов'язаних з реченням. Серед таких слів виділяється стилістичною виразністю. Українська мова належить до тих слов'янських мов, які для граматичного оформлення звертання зберегли кличний відмінок із прадавніх часів, тоді як інші (російська, словацька тощо) втратили його.

Завдання 2. Прочитайте речення. Визначте структурно-семантичні та стилістичні особливості періодів, а також колорит, який вони створюють. Замініть їх простими неускладненими реченнями. Як змінилося семантичне, інтонаційне та стилістичне навантаження у реченнях?

Наприклад: Він не міг і слова мовити, не міг заперечити, не хотів виправдовуватись, не міг навіть звестися, щоб глянути у вічі кривдникові, – так вразили його слова ті, той голос. – Він онімів від образи. Його вразили слова і голос кривдника.

1. По-перше, нам вдалося довести, що Олена обманює; по-друге, наші пошуки не були марні і ми знайшли свідків інциденту; по-третє, хіба можна вірити жінці – ось докази того, що Олена скоїла цей злочин.

2. Визначити коло питань, які треба з'ясувати, виробити план-графік бесід з електоратом, підготувати агітаційні буклети, ознайомитись із документацією, – такі першочергові завдання висуванця від народу.

❖ До яких функціональних стилів належать речення? Чому?

Завдання 3. Прочитайте речення. Яка причина граматичних і стилістичних помилок? Відредагуйте речення. Проаналізуйте утворені конструкції: просте чи складне речення; види ускладнення (відокремлені узгоджені чи неузгоджені означення, прикладки, обставини, додатки; вставні та вставлені конструкції, звертання). Елементами якого функціонального стилю є відредаговані речення. Чому?

1. До характеристики прикладається: атестат, справка з місця роботи; виписка з протоколу зборів трудового колективу. 2. Підписку на газети і журнали можна оформити на протязі двох місяців. 3. Колеги по роботі поздоровили Олександра Андрійовича з днем народження і вручили йому вітальну адресу. 4. Пощипуючи соковиту траву й помахуючи хвостом, у коня задоволено мружилися очі. 5. На літературному вечорі приймали участь

поети і письменники різних поколінь. 6. Для рішення цього надзвичайно складного завдання треба примінити зовсім другий підхід. 7. Глядачі, сидячі в першому ряду, захоплено аплодували початкуючому поетові. 8. Київський університет імені Т.Шевченка – найбільш відомий вуз України. 9. Опрацювавши належним чином статті закону, його було включено до порядку денного пленарного засідання. 10. Виходячи з вагона, у моєї валізки відірвалася ручка. 11. Улюблені заняття: малює, грає на гітарі, не п'є. 12. Дотримується дисципліни труда і праці. 13. Маю всі документи: військовий білет, свідків і моральне право.

Як можна викоринити граматичні та стилістичні помилки з ужитку?

По-перше, повинно з'явитися усвідомлення у носіїв української мови, що без знання мови й мовної грамотності не досягнеш у майбутньому високих щаблів у службовій кар'єрі; по-друге, навчитися користуватися довідковою літературою (словниками, енциклопедіями, довідниками тощо); по-третє, прислухатися до сучасних засобів масової інформації, які транслюються українською мовою (теле-, радіокомунікації) або друкуються українською мовою (Інтернет, преса).

Завдання 4. Прочитайте речення. Яка причина граматичних і стилістичних помилок? Відредагуйте речення. До яких функціональних стилів належать дібрані речення? Чому?

1. Стояча на зупинці дівчина кинулася мені в очі своїм строкатим вбранням. 2. Завод, виробляючий раніше воєнну техніку, поступово перепрофільовується на виготовлення товарів широкого вжитку. 3. Обговорюючи проблему текучості кадрів, думки майже всіх присутніх на засіданні співпали. 4. Більша половина студентів (біля 100 чоловік) поїхала у Вінницьку область на фольклорну практику. 5. Виступаючи у верховітті густих заростей бузку, голос соловейка то переливався на найвищих нотах, то зовсім завмирав. 6. Почувши шум, я вибіг на вулицю у чому мати родила, в одних трусах. 7. Кури, побачивши, що ворота відчинені, залишили своє господарство. 8. Викликають інтерес трофеї Іванчука, зокрема його ікла. 9. Непоступивших вивішують на другому поверсі. 10. Він розказував про проект, стоя біля дошки. 11. Дивує байдуже ставлення керівників міста до людей, працюючих у торгівлі. 12. Зробив домашнє завдання, ти можеш відпочити. 13. Тимчасово непрацюючим вінничанам буде виплачена допомога. 14. Виходячи з приміщення, вимикається світло. 15. Гарно підготувавшись до іспитів, у тебе не буде проблем.

❖ Визначте причини виникнення таких помилок. Як позбутися подібних помилок? Що таке мовна норма?

Відомий російський мовознавець В.Виноградов слушно зауважив: “Висока культура розмовного і писемного мовлення, гарне знання і чуття мови, вміння користуватися її виражальними засобами, її стилістичним розмаїттям – найкраща опора, найпевніша підмога, найнадійніша рекомендація для кожної людини в її громадському житті і творчій діяльності”.

Помилки засвідчують про недбале ставлення до мови, невміння диференціювати мовні засоби, добирати їх відповідно до ситуації.

Щоб позбутися помилок треба чітко засвоїти мовні норми, які охоплюють усі рівні мови. Лексичні норми визначають можливості використання слів відповідно до семантичних відтінків, закономірностей лексичної сполучуваності. Граматичні норми (морфологічні й синтаксичні) вказують літературні форми слів, словосполучень, речень. Стилiстичні норми визначають доцільність використання мовних одиниць різних рівнів у конкретній ситуації. Орфоепічні норми регулюють правильність вимови. Орфографічні норми визначають правила написання слів. Усе, що не відповідає нормі, належить до ненормативного мовлення.

Дотримання мовних норм – це основний критерій правильного мовлення, мовленнєвої культури людини.

Завдання 5. Відредагуйте документ. Визначте кількість простих речень; тип ускладнення, якщо є. До якого функціонального стилю належить текст. Чому?

Резюме

Семенова Дарина Миколаївна, 1982 року народження, адреса: Дніпровська набережна 9а, кв. 152.

Заміщення вакантної посади: вчителя української мови.

Маю досвід: роботи з дітьми, проведення уроків української мови, організації свят.

2002 рік навчалася на педагогічному факультеті Київського міського педагогічного університету ім. Б.Грінченка, має власний кружок з української мови.

Додаткові відомості: пунктуальна, охайна, відповідальна, працьовита, здатна до навчання.

Володію мовами: українською мовою, російською мовою, англійською мовою (зі словником).

Для контакту: тел. 550-54-32.

❖ Що таке резюме?

Резюме – документ, у якому подаються короткі відомості про навчання, трудову діяльність, професійні успіхи й досягнення особи, яка його склала.

Практичне заняття № 6

Тема: Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів філологічних факультетів у процесі вивчення простого ускладненого речення

Мета: ознайомити студентів із критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів філологічних факультетів у процесі вивчення простого ускладненого речення; закріпити здобуті знання завданнями, тестами.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Існує думка, що історично спочатку людина засвоїла невербальні засоби спілкування, а набагато пізніше мовні. У багатьох регіонах були розповсюджені несловесні засоби спілкування не тільки серед глухих, але й серед тих, щочують. Найбільшого розповсюдження мова жестів отримала у аборигенів Австралії і Північної Америки. Наприклад, в Австралії був розповсюджений ритуал мовчання для удовиць – протягом року і більше, і мовчання хлопців під час обряду посвячення у чоловіки. Цікаво, що територія розповсюдження окремих жестів не пов'язана з етнічними та лінгвістичними кордонами. Як ви вважаєте, чому розповсюдження невербальних засобів є самостійним і не має точки перетину ні з певною мовою чи групою мов, ні з певним народом чи групою народів? Чому мова жестів глухих США і більшості областей Канади близька до мови глухих Франції, а не до спорідненої мови глухих Англії?

Завдання 2. Лінгвістичне вивчення жестів розпочалося з 50-х рр. ХХ століття, особливо активізувалося у 70-х рр. Основоположником вважається Вільям Кларенс Стокоу. Він зазначає, що розвинутих суспільствах мова жестів глухонімих двомовна: поряд з рідними жестами вони використовують всенаціональні. Мова жестів глухих, де найбільше розвинута кінетична система спілкування, потенційно не поступається по комунікативним можливостям звуковим мовам, але їх лексика набагато бідніша від розвинутих літературних мов. Саму суттєву різницю між мовою жестів та звуковою мовою бачать у плані вираження. Мінімальна білатеральна одиниця жест складається з хорем: хорем 1 класу вказують на місце використання, 2 – на конфігурацію руки, 3 – характер руху. Чи можна вважати, що паралінгвістика перейняла у глухонімих основні жести і міміку, щоб використовувати під час спілкування?

Завдання 3. Аллан Піз надає жестам всеохоплюючого значення. Його підручник спрямований на популяризацію в широких масах знань із паралінгвістики. Автор доступно розшифровує різні жести, поєднання жестів із поглядами, посмішками. Аллан Піз зауважує, наприклад, що більшість чоловіків, коли надівають пальто, спочатку одівають його на праву руку, а більшість жінок – навпаки; коли чоловік проходить повз жінки в натовпі, він повертається до неї, в той же час як жінка відвертається від нього. Автор ставить питання, а чи є мова жестів вродженою (генетичною), чи вже придбана певним чином? Висловіть вашу думку, обґрунтуйте її прикладом.

Завдання 4. Відредагуйте текст, щоб його можна було використовувати у вигляді документа з кадрово-контрактних питань. Якого функціонального стилю “Заява” П.Глазового, а якого стилю створений Вами варіант? Обґрунтуйте свою думку. Проаналізуйте синтаксичні конструкції відредагованого тексту. Перевага яких речень для нього характерна (простих чи складних, простих ускладнених чи неускладнених; яких ускладнених)?

Заява (фрагмент)

До директора заводу вчора від Панька

Надійшла заява ось яка:

“Прошу лічно дирекцію, а також завком,

Щоб мене не уважали більш холостяком.

Ізо мною в брак вступає будуща жена.

Я для свайби совершаю вбивство кабана,

Какового приобрьол я весом в сто кіло,

І в його супроводженні їду на село.

Ісходя із цього отпуск розрешіть мені,

Ібо я у брак вступаю на чотири дні.

Пантелій Лепеха –

З подсобного цеха”.

П.Глазовий

❖ Які стилістичні фігури використані П.Глазовим у “Заяві”? Чому? Яке їх стилістичне навантаження?

Завдання 5. Прочитайте. Замініть підрядні речення, де це можливо, дієприслівниковим зворотом. Порівняйте синонімічні речення.

1. Коли Іван прибув до інституту, він швидко знайшов свою групу. 2. Коли Іван поїхав до університету, гідними продовжувачами його справи стали молодший брат і сестра. 3. Оксана, коли довідалася про зраду Івана, залишила його. 4. Тому що Іван не вміє правильно розібратися у своїх діях щодо дівчат, він робить помилки. 5. Коли когось кохаєш, тобі здається, ніби ти бачиш світ іншими очима.

❖ Яке значення відокремлених обставин у стилістиці?

Речення з відокремленими членами найчастіше вживаються в книжному мовленні. У діловому, науковому і рідше в публіцистичному стилях вони використовуються для передачі точного, логічного викладу думок, класифікації предметів і явищ, виділення й уточнення їх суттєвих ознак тощо.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема 1: “Загальнотеоретичні й методологічні питання синтаксису”

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте прислів'я. Зробіть інтонаційно-пунктуаційний аналіз синонімічних конструкцій, а саме: визначте його синтаксичну організацію (просте чи складне), особливості членування мовленнєвого потоку, зумовленість тональності (у тому числі колориту), інтонування, лексичну наповненість, специфіку змісту, співвідношення образності – необразності, призначення (стильова перспектива). Визначте, які синтаксичні конструкції краще передають специфіку прислів'я. До якого функціонального стилю належать прислів'я? Обґрунтуйте свою думку.

1. За добрим господарем і свиня – господиня. – За добрим господарем і свиня є господиня.

2. Добрий початок – половина діла. – Добрий початок є половина діла.

3. Любов – сильніша смерті. – Любов є сильніша смерті.

4. З дурним розмова – як з вітром полова. – З дурним розмова як з вітром полова.

5. Людська кровіця – не водиця, проливати не годиться. – Людська кровіця не водиця, проливати не годиться.

6. Заробив наш Дмитруха – два рази в шию і раз поза вуха. – Заробив наш Дмитруха, що дали два рази в шию і раз поза вуха.

7. Гість – як невільник: де посадять, там і сидить. – Гість є невільником, тому де посадять, там і сидить.

❖ Які стилістичні можливості іменного складеного присудка?

До стилістичних ресурсів простого речення належать способи вираження членів речення. Один із засобів створення стилістичного забарвлення – синонімія вираження присудка. Присудки ускладненої форми, що являють собою фразеологізовані дієслівно-іменні сполучення, властиві книжним стилям – науковому, офіційно-діловому, частково публіцистичному; паралельні їм дієслівні прості присудки характерні для художнього та розмовного мовлення (наприклад, чинити опір - опиратися, покладати надії – надіятися, сподіватися).

Завдання 2. Прочитайте тексти. Усно зробіть порівняльно-синтаксичний аналіз та інтонаційно-пунктуаційний розбір синонімічних конструкцій. До якого функціонального стилю належать поданий текст. Чому?

У глибину віків

В умовах сталінізму та застійного періоду виросло не одне покоління українців, яке було позбавлене об'єктивного, всебічного, глибоко знання власної історії.

В останні два роки точаться на шпальтах газет і журналів України гострополемічні, часом непримиренні дискусії про українську національну символіку. Тож одностайної думки щодо значення тризуба наша вчені й історики не мають і понині.

Безсумнівний інтерес викличе оригінальне трактування тризуба, запропоноване О.Пастернаком...

Найдавніші археологічні знахідки тризуба на українських землях походять із першого століття нашої ери. Очевидно, він міг бути символом тогочасного племені чи перстом родової влади.

Упродовж віків у тризубі органічно поєднувались язичеські й християнські символи, він уособлював не лише знак князівської адміністрації, а й почав нести в собі державне, національне, релігійне та ідеологічне навантаження...

Б.Якимович

У глибину віків

В умовах сталінізму та застійного періоду виросло не одне покоління українців. Більшість була позбавлена об'єктивного знання власної історії.

В останні два роки точаться на шпальтах газет України гострополемічні дискусії про українську національну символіку. Тож одностайної думки щодо значення тризуба наша вчені не мають і понині.

О.Пастернак запропонував власне бачення тризуба.

Найдавніші археологічні знахідки тризуба на українських землях походять із першого століття нашої ери. Він міг бути символом тогочасного племені.

Впродовж віків у тризубі органічно поєднувались язичеські символи. Він уособлював знак князівської адміністрації...

❖ Що таке абзац? Яке стилістичне значення абзаців у тексті?

Абзац – це відступ у першому рядку друкованого чи рукописного тексту і це частина рукописного чи друкованого тексту, що складається з одного або кількох пов'язаних за змістом речень і є відносно завершеною.

Вадливим елементом синтаксичної будови тексту певного стилю є абзаци, які ділять текст на смислові частини. В науковому, діловому стилях переважає смисловий зв'язок між абзацами, а в художньому і публіцистичному абзаци можуть бути завершеними смисловими частинами тексту чи, навпаки, тісно пов'язані повторами слів або речень.

Завдання 3. З'ясуйте значення поданих пар слів. У яких мовленнєвих ситуаціях кожне з них буде доречним? Усно зробіть орфографічний і орфоепічний розбір синонімічних варіантів. Усно введіть їх у словосполучення. Визначте спосіб зв'язку у словосполученнях.

Наприклад: область – галузь; Запорізька область – сільськогосподарська галузь.

Коливання – вагання; правильний – вірний; авторитетний – авторитарний; виписка – витяг; виключно – винятково; впливати – витікати; особливий – особовий – особистий; компетенція – компетентність; житель – мешканець.

❖ Як називаються слова, що близькі за звучанням, і слова, що близькі за значенням? Як ці слова використовують у різних функціональних стилях?

Пароніми – слова, що близькі за звучанням, але різні за значенням.

Синоніми – слова, що є назвами одного того ж поняття, спільні за основним лексичним значенням, але відрізняються значеннєвими відтінками або емоційно-експресивним забарвленням, сферою стилістичного використання чи можливостями поєднання з іншими словами.

Використання синонімів у різних функціональних стилях неоднакове. Наприклад, офіційно-діловий стиль, якому притаманне прагнення до граничної точності вислову, використовує синоніми обмежено, бо вони майже завжди вносять у мовлення зміни відтінків значення.

Завдання 4. Прочитайте тексти. Усно зробіть його орфографічний і орфоепічний, а також інтонаційно-пунктуаційний розбір синонімічних конструкцій. З яких речень утворені тексти (простих чи складних; двоскладних чи односкладних, повних чи неповних, поширених чи непоширених)? До яких функціональних стилів належать тексти?

• Добрий день, Андрію Михайловичу! Вибачте, що турбую, та я до Вас із проханням.

• Слухаю.

• Так складаються мої родинні справи, що завтра мені потрібно бути вдома. Ось звіт, який Ви доручили мені підготувати. Сподіваюсь, тут усе правильно.

• А раптом виникнуть якісь додаткові запитання?

• На цей випадок я домовлюся з Валерієм Олексійовичем. Він у курсі справи.

• Що ж, тоді я не маю заперечень. Щастя Вам!

• Дякую.

2. Підлеглий прийшов до керівника, щоб відпроситися на один день. Андрій Михайлович вислухав і дозволив не приходити на роботу з однією умовою, що Валерій Олексійович зможе виконувати його обов'язки.

❖ Які стилістичні засоби характеризують діалогічне мовлення?

Діалог – це розмова, яка відбувається між двома особами. Діалог безпосередньо пов'язаний з усним розмовним мовленням людей у повсякденному спілкуванні. Розмова між двома особами складається з відносно коротких уривків усного тексту і відбувається без попередньої підготовки. Складниками усного діалогічного мовлення є міміка й жести, йому притаманне розмаїття інтонаційних відтінків.

Завдання 5. Розкрийте дужки; виберіть потрібне слово чи форму. Свій вибір обґрунтуйте. Зробіть усно синтаксичний аналіз поданих речень. Яких речень у тексті більше: простих чи складних? Якщо простих, то яких (ускладнених або неускладнених). Якщо складних, то яких (складносурядних, складнопідрядних або складних безсполучникових). Поясніть, з якою метою таких речень у тексті більше. Визначте, до якого функціонального стилю належить поданий текст. Чому?

Бурхливе зростання корупції, звичайно, спостерігається (в, у) країнах (з, із) перехідною економікою, коли (колишні, минулі, бувші) форми контрол(-ю, -я) слабнуть, а нові правові обмеження ще не (відпрацьовані, відпрацьовано). Україна, на жаль, не спростовує (міжнародний досвід, міжнародного досвіду).

(Для корумпованих країн, корумпованим країнам) (характерний, характерні) надзвичайно низький рівень інвестицій (й, і) уповільнене економічне зростання.

(У 1993 році, 1993 року) (для, з метою) оцінки рівн(-ю, -я) корупції була створена спеціальна міжнародна незалежна організація “Транспаренсі Інтернешнл”. Виводить індекс сприйманої корупції складає рейтинг найбільш і найменш корумпованих країн. Індекс (варіюється, змінюється) від 0 (максимум) до 10 (мінімум) корупції. У 1998 році рейтинг (складений, складено) для (вісімдесят п'яти, вісімдесяти п'яти) країн за (дванадцятьма, дванадцятьома) опитуваннями. Виявилось, що (найменш корумпованими, корумпованішими) (являються, є) скандинавські країни, найбільш – африканські. Данія третій рік (займає, посідає) перше місце, і оцінка чесності її чиновників (збільшується, зростає). (За рейтингом, по рейтингу) 1998 року за (Данією, нею) (йде, йдуть) Фінляндія, Швеція, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур. У Канади – 8-ме місце, у США – 17-те. Нижню частину таблиці займають (найбільш бідні, найбідніші) африканські і латиноамериканські країни. (У позаминулому році, позаминулого року) (найбільш великими, найбільшими) хабарниками виявилися чиновники Нігерії, Болівії, Колумбії. Далі (йде, йдуть) Росія, Україна, потім Таїланд, Індонезія, В'єтнам, Китай, Філіппіни, Румунія, Угорщина, Польща, Чехія – у центрі таблиці.

(Основним, головним, кардинальним) джерелом корупції (рахується, вважається) (втручання, вмішування) держави в економіку, залежність (економіки, останньої, її) від (свавілля, сваволі) конкретних (осіб, особистостей, людей). (Замісник, заступник) міністра фінансів США Л.Самперс (відзначив, відмічав): “Якщо ви вводите контроль над цінами, – ви отримуєте чорний ринок і корупцію, якщо ви вводите квотування, то не уникнете хабарів людям, (що, які, котрі) ці квоти розподіляють”.

З газети

Як Ви гадаєте, чому з'являються такі синонімічні конструкції? Наприклад, відзначив і відмічав або замісник і заступник не утворюють синонімічної пари, тому що за контекстом правильним буде тільки одне з слів, тоді як інше є калькованим з російської мови. Як позубитися у мові таких російських кальок? По-перше, якщо виникає сумнів треба звертатися до словників (орфографічних, орфоепічних, російсько-українських, тлумачних); по-друге, уважно вслухатися до живої мови телебачення, радіо; по-третє, читаючи будь-який текст, виписувати слова, що викликають у вас сумнів щодо вживання.

Тема 2: “Словосполучення – одиниця синтаксису”

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте подані речення і словосполучення. Зробіть порівняльний синтаксичний аналіз: тип зв'язку (узгодження, керування, прилягання); різновид словосполучення за головним словом (іменникові, прикметникові, числівникові,

займенникові, дієслівні, прислівникові). Поясніть, з якою метою використовують синонімічні конструкції словосполучень і речень? Як правильно дібрати необхідний варіант?

1. Книга не прочитана. Книгу не читали. Книгу не читано.
2. Він був бригадиром. Він був за бригадира.
3. У вивченні синтаксису; під час вивчення синтаксису; у процесі вивчення синтаксису.
4. Занепокоєні з приводу дій, занепокоєні діями.
5. Прямувати по степах, спрямувати степами.
6. По завершенні навчання, після завершення навчання.
7. Стріляти по мішені, стріляти в мішень.
8. Простувати по слідах, простувати слідами.
9. Пересуватися по пустелі, пересуватися пустелею.

❖ Чи мають словосполучення стилістичне забарвлення? Обґрунтуйте свою думку прикладами.

Слова, словосполучення, речення, складене синтаксичне ціле (період, надфразна єдність, текст) виявляють свої стилістичні властивості в численних синонімічних структурних і семантичних варіаціях. Паралельне існування різних формально-граматичних варіантів, здатних надати висловлюванню нових семантичних або експресивних відтінків, покладає на мовця обов'язок, а радше – потребу, знати ці варіанти і вправно, доречно ними послуговуватися.

Завдання 3. Прочитайте подані словосполучення. Визначте, лексичні вони чи синтаксичні. Підберіть синоніми до них. Зробіть порівняльний синтаксичний аналіз між поданими й утвореними словосполученнями. Визначте, до якого функціонального стилю належать подані стійкі словосполучення?

Наприклад: мати аудієнцію – зустрітися з кимсь.

Мати аудієнцію, віддати наказ, провести реорганізацію, піддатися розгромові, нанести візит, покласти відповідальність, сформувати кабінет, сформувати уряд, завершити роботу, мати зустріч, брати участь, покласти край, застосовувати санкції, заявити протест, виявити опір, прийняти резолюцію, мати ділові зустрічі.

❖ Що таке канцеляризми і штампи (шаблони)? Яке їх значення в офіційно-діловому стилі?

Канцеляризм – це слова й мовленнєві звороти, що позбавляють образності, емоційності та індивідуальності стилю, надають йому нейтрального, офіційного та шаблонного значення.

Штамп – це загальновідомий взірєць, що його сліпо наслідують; шаблон, трафарет.

Шаблон – це загальновідомий взірєць, що його сліпо наслідують; штамп, трафарет.

Штампи і канцеляризми – стилістична особливість офіційно-ділового стилю. Для офіційно-ділового стилю характерні також шаблони, що виступають у вигляді стабільних зворотів, і характерних для ділових паперів.

Завдання 4. Розгляньте подані синонімічні ряди. Які з форм доцільніше вживати в офіційно-діловому стилі? Чому? Усно утворіть із ними словосполучення, визначте тип зв'язку.

Наприклад: ліквідувати – ліквідувати об'єкт (керування).

1. Ліквідувати, знищити, викоренити, припинити, скасувати.
2. Хвалити, розхвалювати, вихваляти, відзначити успіхи в роботі.
3. Доводити, аргументувати, навести неспростовні докази.
4. Вада, хиба, недолік, огріх, дефект.
5. Сказати, промовити, висловитися, виголосити, лягнути, відповісти, як в око вліпити, розповісти, звеліти, запропонувати, наказати, наговорити, донести, викласти свою думку, закликати.

❖ Що таке синоніми? Яка роль синонімів у стилістичному синтаксисі?

Синоніми – слова близькі за значенням і звучанням. Одна з найприкметніших рис української мови – її синонімічне багатство. Використання синонімів у різних функціональних стилях неоднакове. На основі синонімії будуються такі стилістичні фігури, як ампліфікація, градація, плеоназм, тавтологія, посилювальний зворот тощо.

Завдання 5. Розкриваючи дужки, поєднайте слово зв'язком узгодження з наступним словом. Зробіть висновок, які частини мови можуть приєднуватися зв'язком узгодження.

(Художній) проза; (прочитаний) оповідання; (український) казки; (перший) успіхи; (мій) книжка; (третій) квартира; (зелений) травою; (наш) школі; (очищений) насіння; (другий) година.

❖ Чи можемо визначити приналежність цих конструкцій до певного функціонального стилю? Обґрунтуйте свою відповідь.

Тема 3: “Речення за метою висловлювання. Повні та неповні, поширені і непоширені”

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте. Спишіть, вставляючи букви і пунктуаційні знаки. Зробіть орфографічний та орфоепічний розбір тексту. Підкресліть головні та другорядні члени речення. Вкажіть, якими частинами мови вони виражені.

Зб...раєт...ся Данило довго бо треба йому вз...яти з собою чимало всякого начин...я. А зібравши... в...рушує в...дорогу кликнувши за собою малого проте бідового пес...ка Куз...ку він...бо справді як той жучок що ж...ве на колосках рудий та криволапий.

І йдуть...

Йде Данило хутко бо в...сокий на зріст і ц...батий як л...лека. Ступне Данило крок...два а Куз...ці треба ступнути десят... то довод...т...ся йому бігти хекаючи та висолопивши язика. У Куз...ки неоднакові вуха. Як у Данила на шапці одне стр...мит... у...гору друге вниз. У Куз...ки теж одне нашорошене друге опало і т...ліпаєт...ся як не...ж...ве як ганчір...яне.

Гр. Тютюнник

❖ До якого функціонального стилю належить текст. Обґрунтуйте свою думку.

Завдання 2. Прочитайте тексти. Зробіть порівняльний синтаксичний аналіз. Визначте, які стилістичні фігури в них використані. Чому?

1. Продовжити курс розпочатих реформ, зберегти і зміцнити добрі стосунки з країнами ближнього зарубіжжя, утримати завойовані позиції в європейському співтоваристві, зберегти мир і злагоду в суспільстві – ось завдання Президента.

З газети

2. Не жаль мені життя, а жаль тії людини,

Що у мені живе, що бачу я в других,

Коли ж її уб'ю, хай кара йде за гріх,

Не схочу пережить ганебної години....

Леся Українка

❖ Яка роль стилістичних фігур у синтаксисі?

Окрім звичної побудови тексту у формі різних простих і складних речень, ускладнених певними відокремленими зворотами, вставними конструкціями тощо, практично всі стилі мови мають особливі стилістичні ресурси синтаксису – стилістичні фігури. Їх можливості помітили й описали ще давньогрецькі ритори й філософи.

Завдання 3. Розкрийте дужки, погодивши підмет і присудок. Поясніть, як впливає прямий і непрямий порядок слів на вибір граматичної форми присудка. Яку стилістичну функцію виконує прямий і непрямий порядок слів?

1. За його знаком з вулиці (увійти) шестеро солдатів (Ю.Яновський). 2. В цей час в дверях (з'явитися) три постаті (Ю.Збанацький). 3. Петро з батьком (говорити) про погоду. 4. (Милуватися) і (заспокоюватися) око бійців цей шмат рівнинного простору... (Олесь Гончар). 5. УАН (Українська академія наук) (бути, створити) в 1918 році. 6. За нашу

пропозицію (проголосувати) меншість. 7. Не змовляючись, Юля і Віктор (стати) під старою березою (О.Донченко). 8. (Радіти) і садок, і поле, і долина (Л.Глібов). 9. (Чорніти) поле, і гай, і гори (Т.Шевченко). 10. Не вітер, а буря (зав'язати) (Панас Мирний). 11. Миколу (взяти) за серце не жаль, а злість (Нечуй-Левицький). 12. Юрко чи Марійка (розбити) вікно? Марійка чи Юрко (розбити) вікно. Вікно (розбити) Юрко або Марійка. Вікно (розбити) Марійка або Юрко. Юрко (розбити) вікно чи Марійка? Марійка (розбити) вікно чи Юрко?

❖ Як правильно погодити підмет і присудок?

Якщо підмет виражений кількісним числівником або синтаксично нерозкладним словосполученням із кількісним значенням (у тому числі і зі значенням приблизної кількості), то присудок має форму однини, якщо увагу зосереджено на кількості, множини, якщо увагу зосереджено на дії. Якщо підмет виражений синтаксично нерозкладним словосполученням зі значенням мір, сукупності, то присудок погоджується з головним компонентом словосполучення. Якщо підмет виражений синтаксично нерозкладним словосполученням зі значенням сумісності, то присудок має форму множини. Якщо підмет виражений абрєвіатурою, то присудок погоджується в роді і числі з головним словом у словосполученні, від якого утворено абрєвіатуру. Якщо підмет виражений іменниками більшість, меншість, частина, половина, решта, то присудок погоджується в числі і роді з підметом.

Завдання 4. Уведіть у текст подані слова. Визначте предикативний центр речень. До якого функціонального стилю належать речення? Чому?

1. Такий близький ти, краю мій, і безнадійно так (...). 2. Звалилася тиша на мене, як (...) з ясного неба (І.Калинець). 3. О власну стріху смерть – за (...) і обірвати пута, ввійти у коловерт (В.Стус).

4. Співали ночі, вечоріли (...).

Не раз хитнула доля терезами.

Слова як сонце сходили в мені.

Несказане лишилось несказаним.

Л.Костенко

5. І ось ти – все, що снилось

Як смерте існування й (...).

Я камінь. Ти (...),

Холодна і пекуча.

Зле і кату, зле і (...),

А щасливого нема.

В.Стус

Довідник: далекий; грім; щастя засягнути; дні; життєсмерть; роса; жертвам.

❖ Які стилістичні фігури використані авторами, яке їх значення в тексті?

Завдання 5. Прочитайте речення. Замініть штампи і канцеляризми синонімами. Які речення за будовою: прості чи складні; двоскладні чи односкладні?

1. Довгий період часу господарство відставало з виробництва м'яса. 2. Вирішили акцентувати увагу на впровадженні нових форм організації праці. 3. Із січня нинішнього року приступили до конкретної реалізації намічених планів. 4. Уже не вперше розробляються конкретні заходи з метою забезпечення регулювання економіки, а віз, як кажуть, і нині там. 5. Підприємства, що замовляють транспортні засоби, не забезпечують їх фронтом роботи. 6. Молодий, він успішно справлявся з обсягом робіт. 7. Хлібороби області запевнили, що вони зі жнивими успішно справляться.

❖ Для якого функціонального стилю характерні канцеляризми і штампи? Чому? Назвіть основні мовні засоби, які використовуються в офіційно-діловому стилі (лексика, морфологія, синтаксис).

Тема 4: “Головні і другорядні члени речення. Традиційна і нетрадиційна класифікація другорядних членів речення”

- 1) Яка роль головних членів речення?
- 2) Що означає підмет і як він буває виражений?
- 3) Чи може бути підмет у безособовому реченні?
- 4) Які критерії визначення присудка в реченні та встановлення його межі?
- 5) Який присудок є простим дієслівним?
- 6) Охарактеризуйте компоненти, які виділяються у складеному дієслівному присудку?
- 7) Дайте характеристику частин складеного іменного присудка.
- 8) Чим подібні та чим відрізняються складений дієслівний і складений іменний присудки?
- 9) У чому полягають труднощі під час визначення складного іменного присудка?
- 10) Охарактеризуйте складні (подвійні) присудки.
- 11) Чим подібні і чим відрізняються складені та складні присудки?
- 12) Як визначити прямі додатки?
- 13) За якими ознаками, навіть не ставлячи питання, можна розпізнати непрямі додатки?
- 14) Який другорядний член є означенням?
- 15) Коли кількісні числівники виступають узгодженими означеннями?
- 16) Які можливі способи вираження неузгоджених означень?
- 17) Чому прикладки зараховують до означень?
- 18) Чим прикладки відрізняються від означень, виражених прикметниками?
- 19) Охарактеризуйте різновид обставин.
- 20) Чим подібні та чим відрізняються обставини способу дії та обставини міри й ступеня?
- 21) У чому полягає однотипність обставин місця та обставин часу?
- 22) За якими ознаками можна було б об'єднати в окрему групу обставини причини, мети, умови й допустовості?
- 23) Що являють собою детермінанти?
- 24) У чому сутність парцеляції?
- 25) Наведіть приклад парцельованих другорядних членів.

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте речення. Усно введіть до цих речень узагальнювальні слова. Як змінилося речення? Зробіть інтонаційно-пунктуаційний аналіз синонімічних конструкцій. Визначити, чи зміниться стилістичне забарвлення речень. Для чого використовують однорідні й узагальнювальні слова у реченні? Для яких функціональних стилів характерні однорідні конструкції? Обґрунтуйте свою думку.

Наприклад: Олівці, ручки, циркулі, лінійки, зошити, книжки заповнювали полиці магазину. – Шкільне приладдя: олівці, ручки, циркулі, лінійки, зошити, книжки – заповнювали полиці магазину.

1. Яблука, груші, сливи дуже корисні для здоров'я. 2. Банан, ананас, полуниця і чорниця мають багато вітамінів. 3. Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка боролися за вільну Україну. 5. Червоні, рожеві, голубі, бузкові, жовті, оранжеві квіти росли у неї у квітнику. 6. Пломбір, ескімо вона їла з великим задоволенням. 7. Підосичники, лисички, опеньки, сирійжки збирали ми у лісі. 8. Копійки, гривні, російські карбованці, долари, євро було повний гаманець. 9. Штани, спідниці, плаття, жакети любила вона носити тільки в чорно-білих тонах. 10. Кактуси, фікуси, фіалки заповнювали все підвіконня.

❖ Як ви вважаєте, чому можливі такі варіанти речень з однорідними членами? Які речення більше характерні для української мови?

Мовознавці стверджують, що використання різних конструкцій відображає своєрідне бачення світу різними мовами. Ще С.Ульман відзначив, що одні мови надзвичайно багаті словами конкретного значення, в той час як інші використовують слова із загальним значенням і не прагнуть передавати всі деталі. Це явище спостерігається в тих випадках, коли в одній мові використовується родове поняття, а в іншій – видові. Для української і російської та німецької мови характерні видові (гіпоніми), а для французької й англійської – родові (гіпероніми).

Завдання 2. Прочитайте словосполучення. Усно зробіть інтонаційно-пунктуаційний аналіз. Випишіть словосполучення у дві колонки: у першу – з однорідними означеннями, у другу – із неоднорідними означеннями.

1. Знаний молодий поет. 2. Зніжковілий розгублений хлопець. 3. Вічний глухий страх. 4. Нескінченний безмежний простір. 5. Холодний осінній вечір. 6. Холодна сира погода. 7. Довгий літній день. 8. Обшморгана гола гілка. 9. Чиста прозора вода. 10. Столочена витоптана трава. 11. Московський академічний театр. 12. Дощі дрібні безперестанні. 13. Понад дорогою за тином в огороді. 14. Бадьорий збуджений настрій. 15. Червоні рожеві троянди. 16. Рожевий сонячний промінь. 17. Високі вкриті снігом гори. 18. Згідливий на все малий чоловічок. 19. Столочена витоптана трава. 20. Молода з довгими ногами красуня.

У яких функціональних стилях використовують однорідні члени речення?

О.Пономарів пояснює, що специфіка однорідного ряду дає можливість застосовувати конструкції з однорідними членами в усіх сферах мовлення. У нехудожніх стилях однорідність має переважно класифікаційний характер. У художньому стилі часто в однорідні ряди поєднують далекі за значенням поняття. Це посилює враження незвичності, небуденності, збільшує емоційно-експресивний заряд. Однорідні члени використовуються для створення портретів, для змалювання пейзажів, різноманітних дій і станів.

Завдання 3. Прочитайте текст. Зробіть порівняльний синтаксичний аналіз синонімічних речень. Які стилістичні фігури використано в реченнях?

1. Ніхто і ніде мене не чекає (М.Хвильовий). – Мене не чекають. 2. Хлопець стріляв швидко, хоча й неточно (В.Підмогильний). – Хлопець стріляв невправно. 3. Ніч була тиха, спокійна й прекрасна (Ю.Смолич). – Ніч була чудова. 4. Всі сміялися, реготали, жартували (П.Мирний). – Всім було весело. 5. Сірий осінній ранок куривсь дрібною мжичкою, а в ній пливли, наче напівзабута казка, дерева, поле, оселі (М.Коцюбинський). – Сірий осінній ранок куривсь дрібною мжичкою, а в ній пливли, наче напівзабута казка різні предмети. 6. Жінка, діти, книжки – все те не пускало його, не давало йому вирватися на село (І.Нечуй-Левицький). – Все, що його оточувало, не пускало його, не давало йому вирватися на село. 7. Не то сон, не то забуття склепляло повіки (М.Коцюбинський). – Щось склепляло повіки. 8. А фіолетово, а синьо при хаті півники цвітуть! (М.Вінграновський). – При хаті півники сині цвітуть. 9. Схопила лиска півника та й зникла в гущавині (Н.Забіла). – Схопила лиска півника. 10. Тече вода в синє море, та не витікає (Т.Шевченко). – Тече вода в синє море.

❖ До яких функціональних стилів належать подані речення? Обґрунтуйте свою думку.

Завдання 4. Прочитайте текст. Зробіть інтонаційно-пунктуаційний розбір конструкцій. Які стилістичні фігури використано? Для чого?

1. У територіальному морі і внутрішніх водах України Прикордонні війська України при виконанні покладених на них завдань щодо іноземних і українських невійськових суден мають право: 1) запропонувати судну показати національний прапор, якщо його не піднято; 2) запропонувати судну змінити курс, якщо він веде в закритий для плавання район; 3) зупинити судно і провести його огляд, якщо воно не відповідає на сигнал опиту (із газети). 2. Незабаром після закінчення воєнних дій уже працювали транспорт і зв'язок, було введено школи, навчальні заклади, лікарні, науково-дослідні інститути та інші культурні установи (із газети). 3. Захряс майдан ... захряс гарбами, возами, бідами, кіньми, коровами, вівцями, волами, телятами, горшками, мисками, курками, вовною, лантухами, хмелем, сушками, матерією, чобітьми, цукерками, пряниками, квасом, пивом, руською

горілкою, гребінками, косами, шкірами, ременем, чавунами, прядивом, хустками, полотном, дьогтем, гасом, дранкам, сорочками, спідницями, килимами, щетиною, діжками, рогами, шайками, воском, медом, малясом, таранею, оселедцями, ходами, склом, яйцями, запасками, плахтами, пирогами, салом, м'ясом, ковбасою, смаженою рибою, ряднами, скринями, гвіздками, молотками, свинями, крамарями, циганами, баришниками, людьми, дітьми і сліпцями... І все це ворухиться, дихає, курить, кричить, лається, мукає, мекає, ірже, ігікає, ремигає, позіхає, кувікає, хреститься, божиться, матюкається, заприсягається, пахне, смердить, воняє, кудкудакає, квочке, смалить одне одного по руках, грає на гармонію, на скрипку, причитує, п'є квас, їсть тараню, одригує, ікає, "булькає", лускає насіння і крутиться на каруселі ... А над усім оцим голоблі, голоблі (Остап Вишня).

❖ До яких функціональних стилів належать подані речення? Обґрунтуйте свою думку.

Тема 5: "Речення із однорідними членами. Уточнювальні члени речення"

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте речення. Визначте, якими членами речення є виділені слова. Якщо це додаток, то прямий чи непрямий; якщо означення то узгоджене чи неузгоджене; якщо прикладка, то поширена чи непоширена, узгоджена чи неузгоджена; якщо обставина, то якої групи. Поясніть правопис прикладок, а також пунктуаційні знаки. Яке значення прикладок? Чому прикладка не є окремою частиною мови?

1. Кулі прошивали повітря щоразу густіше (О.Гончар). 2. Вся споруда злегка коливалася (Ю.Яновський). 3. Палаюче сонце висить над степом (М.Коцюбинський). 4. Раз добром нагріте сонце вік не прохолоне (Т.Шевченко). 5. А он старе Монастирище, колись козацьке село (Т.Шевченко). 6. А Дніпро мов підслухав: широкий та синій, підняв гори-хвилі (Т.Шевченко). 7. Країни – члени ООН обрали Україну непостійним членом Ради Безпеки. 8. Дорога ліворуч була наглухо закрыта завалами. 9. Вони вийшли на галявину з високими березами (О.Донченко). 10. Степом лунало іржання табуна коней. 11. Перший день війни видався найдовшим (Ю.Збанацький). 12. Гнат виніс теляті їсти (М.Коцюбинський). 13. На горбі ми побачили групу туристів. 14. Добре вчитись – завдання кожного з нас. 15. Стрілка годинника наблизилась до дванадцяти (Д.Бедзик).

❖ Визначте, якими за функціональною приналежністю є подані речення. Яке стилістичне значення прикладок? Які стилістичні фігури використано?

Завдання 2. Прочитайте тексти. Визначте їхню функціональну приналежність. Зробіть порівняльний синтаксичний аналіз. Яка стилістична роль вставних конструкцій?

1. Офіційно імперією ("Всеросійською імперією") держава називалася з XVIII століття. Однак усі істотні риси імперії вона зберегла з часів Московського царства. Це була, по-перше, держава з необмеженою владою монарха над підлеглими, з величезною владою центру над периферією. Це була, по-друге, держава з необмеженою владою над величезними територіями, населеними іншими етнічними масивами. Це була, по-третє, держава, територія якої колонізувалася населенням її етнічного ядра – росіянами.

М.Павлович

2. Офіційно імперією ("Всеросійською імперією") держава називалася з XVIII століття. Однак усі істотні риси імперії вона зберегла з часів Московського царства. Це була держава з необмеженою владою монарха над підлеглими, з величезною владою центру над периферією. Це була держава з необмеженою владою над величезними територіями, населеними іншими етнічними масивами. Це була держава, територія якої колонізувалася населенням її етнічного ядра – росіянами.

❖ Які стилістичні фігури використано автором тексту? Яке їх значення в тексті?

Анафора будується на повторюваних початках суміжних речень (Це була...).

Ампліфікація – стилістична фігура, в основі якої нагромадження синонімічних або однотипних мовних одиниць, які сприяють висвітленню зображуваного явища чи поняття в усіх аспектах (Російська імперія – це...).

Завдання 3. Прочитайте речення. Яку стилістичну фігуру використано в них? Проаналізуйте речення: прості чи складні, тип ускладнення: відокремлені, однорідні, уточнювальні члени речення чи внесення.

1. На вороттях, виряджаючи нас, тужила мати. Сива, стара й безпорадна. 2. Падали колоски, і в шелестінні їх – брязкіт бокалів вина... Скигління голодної дітвори: хліба! .. Трояндовий сміх жінок-красунь... Тужливе зітхання з-під дрантя (А.Головка). 3. Б'є молоточком у кришталевий великий дзвін: ку-ку! ку-ку! – і сіє тишу по травах. Ми йдемо серед поля. Три білих вівчарки і я (М.Коцюбинський). 4. Накрапав дощик. Ліниво, байдужно, без надії спинитись. 5. Хотілось щось пережити, сильне й гарне, мов морська буря, подих весни, нову казку життя. Виспівать недоспівану пісню, що лежала у грудях, згорнувши крила. 6. Марта ревнувала Антона. Уперто, затаєно, сильно, до всіх і всього (М.Коцюбинський).

❖ Що таке парцеляція. Для чого її використовують?

Парцеляція – це прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні часини речення. У результаті членування одного речення, переважно складного або досить поширеного, виникає дві частини, з яких (більша) називається базовою, а менша – парцелятом. Стилiстичний аспект зосереджується саме на парцеляті.

Її використовують: в описах для зображення обставин дії, актуалізації окремих деталей; для передачі емоційно-психологічного стану персонажа; для конкретизації змісту базової частини вислову; для ритмізації прози, створення у читача ефекту присутності, безпосередності почуттів, на які орієнтоване зображення.

Завдання 4. Прочитайте речення. Задекламуйте їх тричі. До якого функціонального стилю їх можна віднести? Чому? Ви згодні зі змістом речень?

1. Я завжди грамотно пишу і вільно спілкуюся українською мовою.
2. Моя думка формується виключно українською мовою, ця мова для мене асоціюється з “Батьківщиною” малою і великою.
3. Я успішно навчаюся і отримую позитивний заряд на заняттях української мови.
4. Я – українка (українець), яка (який) любить свою державу і поважає свій народ.
5. Я втілення успіху в навчанні, я – майбутній успішний працівник будь-якої сфери матеріального і нематеріального виробництва.
6. Я – лідер, до якого прислухаються всі члени колективу, адже я завжди в центрі.
7. Я – дивлюся на життя з радістю, я – відповідаю всім сучасним критеріям краси, інтелекту, розуму, статку.
8. Українська мова з моїх уст – це пісня, що живить кров і наповнює мене дикою енергією успіху.
9. Моє життя тече чистими водами загальнолюдського щастя, я – частина мікро- і макрокосмосу.
10. Мої знання піднімають мене до вершин Говерли, Ельбрусу, Джомолунгми.

❖ Що таке самонавіювання (афірмація)?

Загально відомо, що словом можна вилікувати людину, а можна навпаки.

Афірмація – запевнення, ствердження, установлення.

Н.Правдіна зазначає, що афірмації допомагають нам отримати душевну рівновагу і спрямувати на позитивне сприйняття себе. Вона стверджує, що “кожний з нас – і чоловік і жінка – кожну секунду, повсякчас перебуває в світлому Вселенському потоці. Тому відчувайте, приймайте це знання своїм серцем. Щастя завжди з нами: воно в нас самих! Треба тільки побачити його, відкрити його в собі та налаштуватися на його щасливу хвилю”.

Таким чином, афірмація – це своєрідне самонавіювання на позитивне сприйняття дійсності – технологія успіху.

Завдання 5. Хвилини відпочинку (релаксації). Всі заплющили очі, розслабилися і уважно слухаймо. Уявіть дівчата, що ви принцеси. Юнаки уявіть себе лицарями. Дайте відповідь на таке запитання “Кого з лицарів би вибрала принцеса і чому?” Усно

охарактеризуйте свій темперамент (“Я за характером – холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік”). Обов’язково поясніть ваш вибір, опираючись на характеристики типів темпераментів, які подані в казці.

До якого функціонального стилю належить дібраний текст? Чому? Які стилістичні фігури в ньому використані?

Принцеса і лицарі

У далекі часи жили в одному королівстві чотири лицарі. Звали їх Холерик, Сангвінік, Флегматик і Меланхолік. Всі вони носили зброю, їздили на прекрасних конях, але були дуже різними.

Холерик ні на хвилину не міг посидіти спокійно. Він носився на коні цілий день, голосно кричав, розганяв всіх розбишак навколо. І якщо тільки чув, що десь недалеко завівся який-небудь Дракон, одразу мчав туди, щоб побитися з ним. Але якщо не вдавалося справитися з Драконом одразу, йому це ставало нецікавим. Він згадував, що ще хотів упіймати Жар-Птицю, кидав Дракона і від’їжджав на пошуки Жар-Птиці.

Сангвінік також все робив швидко і весело. Якщо він вирішив побудувати собі новий замок, то працював старанно і не зупинявся до самого кінця будівництва. Він не проти був і посміятися, і пореготати з друзями. І хоча битися не любив, але якщо ж задирака Холерик викликав його на поєдинок, то міг за себе постояти.

Лицар Флегматик, навпроти, все робив повільно і не поспішаючи. Будуючи свій замок, він тижнями думав, як звести вежу, або, які поставити ворота: залізні чи дерев’яні. Захоплений своєю роботою, він навіть не помічав драконів, які прогулювалися прямо коло стін його замка. А якщо кінець кінцем помічав, то поки діловито готовився до сутички, дракони встигали без особливого поспіху зникнути.

Меланхолік був серед них самий тихий і сумний. Він завжди боявся, і якщо розбійники оточували його замок, кричали і насміхалися над ним, то він починав рюмсати. Він лякався криків драконів, що пролітали повз. І любив сидіти на лавці в тиші свого парку. А при будівництві замку завжди прислухався до порад інших лицарів.

У короля, якому служили чотири лицарі, була прекрасна дочка. Вийшло так, що всі четверо покохали її. Зібралися вони, порадилися і вирішили поїхати разом просити руки принцеси. Нехай вона сама вибере найбільш гідного. Приїхали вони до королівського замку і побачили, що страшний Велетень-Людодід з величезним дрюком стоїть коло воріт і нікого не пускає до принцеси.

Холерик, не роздумуючи, кинувся в бій з Велетнем. Той махнув дрюком, і Холерик вилетів із сідла та стрімголов покотився по землі. Він зразу ж вскочив і, розмахуючи уламком меча, став кричати, що Велетень поступив нечесно, що у нього дрюк, а не меч, і взагалі вони в різних вагових категоріях.

Побачивши це, Меланхолік схлипнув, пробурмотів: “Ну от так завжди! Ну чому я такий невдачливий?” – повернув коня і поскакав назад до свого замку.

Флегматик почесав потилицю, подума і вирішив: “Нічого з цим Велетнем не зробиш. Ну й, нехай! Приїду я завтра. Може йому надоїсть сидіти тут. А ні, то я можу і почекати, поки не піде”.

А Сангвінік зразу ж зрозумів, що йому з Велетнем не справитися, він лісом об’їхав замок, закинув мотузку на стіну з іншого боку і, наспівуючи пісеньку, поліз на вежу до принцеси. Але, на жаль, мотузка обірвалася, і Сангвінік звалився у куші. Погладив забите коліно, посміхнувся і вирішив побудувати повітряну кулю і на ній перелетіти через стіну королівського замку.

Принцеса із своєї вежі бачила, як повелися всі четверо її прихильників. Всі вони її розчарували: хоча Холерик був сміливим, але тільки кричав, а не шукав виходу з цієї ситуації; Флегматик, видно, не дуже квапиться потрапити до своєї коханої; Сангвінік хитрував і не хотів вступати у відкритий бій із страшним Велетнем-Людодідом; Меланхолік – той взагалі злякався і втратив надію.

Прошло декілька днів, і знову всі четверо лицарів з'явилися коло воріт замку. Холерик прийшов першим на чолі з великим озброєним загоном – за цей час він об'їздив усе королівство і зібрав самих сильних лицарів на битву з Велетнем. Побачивши, як повернулася справа, Велетень кинув дрюк і втік. І принцеса захопилася невгамовністю Холерика.

Тут вона побачила, що до замку летить повітряна куля, у кошику якої сидить і посміхається Сангвінік. Принцеса була у захваті від його винахідливості. В той же час у вікно вежі залетів поштовий голуб. До його шиї бантиком було прив'язано послання. Виявляється, що це любовна балада, яку написав Меланхолік. Принцеса була вражена щирістю віршів.

Раптом на кругляках дороги загуркотіли важкі вози. Це неквапливий Флегматик віз щедрі подарунки прекрасній принцесі, і він також сподобався стриманістю і діловитістю.

Четверо лицарів з'явилися перед королем і його дочкою і попросили її руки.

“Спочатку ви мене розчарували, – сказала прекрасна принцеса. – А тепер я захоплююся всіма. У темпераменті кожного із вас виявилися прекрасні риси. Але я вибираю...”

С.Єрмоленко

❖ Як, на вашу думку, подані характеристики темпераментів допомагають краще зрозуміти поведінку людей? Визначте, до якої категорії (“мислителів”, “співрозмовників” чи “практиків”) ви можете себе віднести. Чому?

Класифікація психолога М.Обозова. У цій класифікації розрізняється три типи поведінки людини: “мислитель”, “співрозмовник”, “практик”. “Мислитель” – більше орієнтований на пізнання світу зовнішнього і внутрішнього, на постійні роздуми про життя, науку, мистецтво. Він любить різні логічні задачі, не проти пофантазувати. Все це змушує його зосереджуватися на своїх внутрішніх роздумах, а в результаті – мала комунікабельність, часте невміння вирішити організаторські завдання.

“Співрозмовник” – орієнтується на спілкування, контакти з іншими людьми. Він любить компанії, вміє пошуткувати над собою і над іншими, легко знайомиться та адаптується в нових умовах.

“Практик” – характеризується тим, що він терпіти не може незавершених справ, їхнього затягування і роздумів. Йому подобаються чітко поставлені завдання, що вимагають рішучих дій. Він хороший оратор у великих аудиторіях, серед малознайомих людей і часто є хорошим організатором.

Тема 6: “Речення з відокремленими другорядними членами”

Завдання для опрацювання:

Завдання 1. Прочитайте речення. Визначте, якими членами речення є виділені слова. Поясніть, до якої з груп належать подані речення (типові семантично-сміслові групи і нетипові семантично-сміслові групи). Якої функціональної приналежності нетипові семантично-сміслові групи, а якої типові семантично-сміслові групи? Обґрунтуйте свою думку.

1. Жити – Батьківщині служити. 2. Служити Батьківщині – значить жити. 3. Завдання учнів – старанно вчитися. 4. Старанно вчитися – завдання учнів. 5. Це завдання учнів – старанно вчитися. 6. Вона – це гармонійний спів, дух злагоди і миру (М.Рильський). 7. Гармонійний спів, дух злагоди і миру – це вона. 8. Молодість – то найкраща пора в житті. 9. Найкраща пора в житті – то молодість. 10. То молодість – найкраща пора у житті. 11. А дівчина в неї була як квітка (Марко Вовчок). 12. Як квітка, у неї була дівчина. 13. Весна, весна. Сади мов п'яні (В.Сосюра). 14. Мов п'яні, весною сади.

❖ Зіставте синонімічні речення, зробіть їх орфографічний і орфоепічний аналіз. Які стилістичні фігури використані в реченнях?

Завдання 2. Прочитайте поданий текст. Хором повторіть голосні звуки (і, е, о, о-і). Як ви гадаєте, чи впливають звуки на нашу свідомість? Чи можуть звуки лікувати від деяких хвороб?

До якого функціонального стилю належить текст? Чому? Яких речень у тексті більше – простих чи складних?

Звукотерапія

На фонологічному рівні, де здавалося б давно все вивчено, досліджені всі зв'язки, широке поле діяльності пов'язане з вивченням впливу звуків на людину, а саме: чому деякі звуки викликають у людини стан трансу, гіпнозу, збудження, сонливості тощо. Цікаво, що ця проблема не нова. У стародавніх індійських трактатах стверджується, що за допомогою звуків можна лікувати хворих людей. Якщо вимовляти голосні, сильно натягуючи мускули обличчя, то ця процедура допоможе повністю замінити лікування. Звукові вібрації діють позитивно на наш організм. Коли людина здорова і має прекрасне самопочуття, їй хочеться співати і вона співає. На заняттях української мови у середній і вищій школах пропонуємо використовувати елементи звукотерапії для профілактики захворювань (фарингіту, бронхіту, пневмонії тощо). У процесі виконання цього завдання можна використати музичний супровід (класична музика без слів).

Для профілактики хвороб, пов'язаних з нирками, треба тягнути “і-і-і” рівно на одній висоті, зупинитися на секунду раніше перед тим, як видихнути повітря із легень. Для стимулювання внутрішніх залоз корисно тягнути “о-о-о”, а для масажу гортані “е-е-е”. Для кращої роботи серця рекомендується співзвуччя “о-і”. Всі ці звуки потрібно повторювати хором чотири рази.

З календаря

• Яке практичне значення має фонетика у житті людини? Звуки мають крім форми зміст чи ні?

М.Кочерган вказує на те, що знання фонетики необхідні для створення алфавітів для безписемних мов, для удосконалення рідної мови і для вивчення іноземних мов, для виправлення недоліків мовлення (логопедія) і навчання розуміння звукової мови глухонімими (сурдопедагогіка), для автоматичного розпізнавання мовлення електронно-обчислювальною машиною.

Стверджується, що звук одностороння одиниця, яка має лише форму. Хоча іноді певні асоціації звуки все ж у нас викликають. Особливо це відчутно в поезії. М'яким, ніжним, ласкавим вважається звук [л], а сильним, мужнім звук [р]. Цікаво, що у чукотській мові жінки послідовно уникають вимовляти такий суто ”чоловічий” звук [р], замінюючи його на м'який і спокійний [с].

Завдання 3. Прочитайте речення. Усно зробіть порівняльно синтаксичний аналіз речень. Чим відрізняються синонімічні конструкції?

1. Тим часом дозвілля (а цього добра в Ярини було чимало) вкупі з допитливим розумом направили дівчину на книжку (М.Коцюбинський). – Тим часом дозвілля вкупі з допитливим розумом направили дівчину на книжку. 2. За часів Горького – можна поручитися – тут у селі і по всіх навколишніх селах не було жодного велосипедиста (Ю.Смолич). – За часів Горького тут у селі і по всіх навколишніх селах не було жодного велосипедиста. 3. За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив (П.Мирний). – Малий Чіпка нікого не любив. 5. Завдяки розповідям Ференца, він добре уявляє собі внутрішнє розташування готелю (О.Гончар). – Він добре уявляє собі внутрішнє розташування готелю. 6. Солідна віком і творчою практикою людина, він був у розпачі (І.Ле). – Він був у розпачі. 7. Налякані, зняті жалем, робітники покидали роботу та ставали, мов зачаровані (М.Коцюбинський). – Робітники покидали роботу та ставали, мов зачаровані.

❖ До якого функціонального стилю належать подані речення? Які стилістичні фігури використано в реченнях?

Завдання 4. Прочитайте речення. Як називаються подані речення? Визначте головні та другорядні члени речення.

1. Галю, ви ще гарнішою стали... 2. – Справді. Спокій у вашому домі, взаєморозуміння. Любов... – Любов... Дуже вона в мене трудна – любов, - зітхає. 3. Між нами, жінками, стільки недобалаканого... 4. Мріяла закінчити інститут, а тоді... 5. Галю, ви

скажіть, де з Антоном познайомились... 6. Усе відійшло-відлетіло. Слухаю, слухаю ... 7. Як я прожила свої перші заміжні роки! Не віриться, що я могла так жити... 8. Не п'є, розумний, а вже для сім'ї старається ... (Л.Шахова).

❖ Якими засобами автор передає схвильоване, психологічно напружене мовлення? Як називається така стилістична фігура?

Завдання 5. Прочитайте речення. Зробіть порівняльний синтаксичний аналіз.

1. Парубок уже ні слова, ні півслова (А.Тисленко). – Парубок уже не сказав ні слова, ні півслова. 2. Дівчина так швиденько травою-травою до хати (А.Тисленко). – Дівчина так швиденько травою-травою до хати пішла. 3. Він слово, а Карпо йому – десятеро (П.Мирний). – Він сказав слово, а Карпо йому сказав десятеро. 4. Вискоблили, вимили підлогу, двері – навстіж: з вітром сонце йде (О.Ющенко). – Вискоблили, вимили підлогу, двері відкрили навстіж: з вітром сонце йде. 5. Тільки вчора було ще влітку, А сьогодні вже восени (Л.Костенко). – Тільки вчора було ще влітку, А сьогодні вже є восени.

❖ Які стилістичні фігури використані в реченнях? Для чого використовується авторами? У яких функціональних стилях?

Еліпс – стилістична фігура, побудована на пропуску слова чи словосполучення. Вживається для відтворення енергійності, схвильованості, розгубленості. Використовується в публіцистиці й художній літературі.

ПИТАННЯ ДО СПЕЦКУРСУ

1. Яка актуальність і доцільність дослідження спецкурсу “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”?
2. Якими працями вчених послуговуватимемося під час вивчення простого ускладненого речення у ВНЗ?
3. Які підходи пропонує традиційна методика навчання у вишах? Чому вони не задовольняють сучасні потреби вищої школи?
4. На кого ми можемо покликатися, студіюючи синтаксис простого ускладненого речення на засадах комунікативно-діяльнісного, функціонально-стилістичного та системно-описового підходах?
5. Яка мета і завдання спецкурсу “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”?
6. Назвіть об’єкт і предмет дослідження.
7. Які методологічні засади дослідження?
8. Які теоретичні методи дослідження ми будемо використовувати у подальшій роботі?
9. Який основний зміст спецкурсу “Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічних факультетах у педагогічних навчальних закладах”?
10. Чим відрізняються поняття «синтаксис мови» і «синтаксис як розділ мовознавства»? Які Ви знаєте наукові парадигми? Як вони пов’язані зі синтаксисом?
11. Які критерії лежать в основі поділу на синтаксис речення, частин мови (синтагматичний) і тексту? Що об’єднує ці три розділи, а що диференціює?
12. Які виділяють аспекти вивчення синтаксису? Назвіть основні характеристики цих аспектів.
13. Яка синтаксична одиниця називається словоформою або синтаксемою? Чи є різниця між словоформою і синтаксемою?
14. Яка синтаксична одиниця називається словосполученням або синтагмою? Чи є різниця між словосполученням і синтагмою?
15. Чим словосполучення відрізняється від речення?
16. Дайте характеристику стилістичному синтаксису як частині стилістики.
17. Що спільного у стилістичного синтаксису зі стилістикою і синтаксисом?
18. Яка основна синтаксична одиниця? Чому?
19. Які мовні явища належать до внесень?
20. Яка загальна функція внесень?
21. У чому полягає специфіка вставних одиниць?
22. Чому вставні одиниці є виразниками суб’єктивної модальності?
23. Визначте погляди учених на природу вставних компонентів.
24. Які є структурні типи вставних одиниць?
25. Які групи вставних одиниць можна виділити на основі урахування їх семантики та оцінки повідомлюваного?
26. Як розглядаються в українському мовознавстві вставлені компоненти?
27. Охарактеризуйте структурні типи вставлених компонентів.
28. Для чого використовуються в мові вставні слова й речення?
29. Як відрізнити вставні слова й речення від однозвучних членів речення?
30. За яких умов вживаються вставлені слова й речення?
31. Як вставлені конструкції виділяються на письмі залежно від інтонації?
32. Що означають звертання і яка їхня роль у реченні?
33. Визначте різні погляди на природу звертання.
34. Які значення мають слова-речення?
35. Чи пов’язуються звертання з членами речення?
36. У яких випадках вставні конструкції виділяються комами?

37. У яких випадках вставлені конструкції виділяються дужками?
38. У яких випадках вставлені конструкції виділяються тире?
39. Як пунктуаційно та інтонаційно оформляються слова або речення, якщо вони вживаються як додаткове зауваження і за змістом не пов'язані з основним текстом?
40. Як пунктуаційно та інтонаційно оформляються прізвище автора і назва твору, які стоять після цитати, посилання, авторські зауваження?
41. Як пунктуаційно та інтонаційно оформляються вставлені речення, які доповнюють, уточнюють усе речення або якийсь його член і різко випадають із синтаксичної структури?
42. Як пунктуаційно та інтонаційно оформляються слова або вставлені конструкції, коли вони мають характер додаткового повідомлення і немає потреби різко виділяти їх з тексту основного речення?
43. Чим відокремлені одиниці відрізняються від внесення?
44. Перерахуйте основні підходи до вивчення семантики речення.
45. Розкрийте суть денотативного рівня семантики речення.
46. Розкрийте суть логіко-семантичного рівня семантики речення.
47. Розкрийте суть мовно-семантичного рівня семантики речення.
48. У чому виявляється вузьке і широке тлумачення семантичної структури речення?
49. У чому специфіка об'єктивних і суб'єктивних значень семантики речення?
50. Що являє собою семантична (семантико-синтаксична) структура речення?
51. Охарактеризуйте первинні та вторинні способи вираження пропозиції.
52. Які речення є семантично елементарними?
53. Яку кількість компонентів може включати семантично елементарне речення залежно від валентних можливостей предиката?
54. Які наукові парадигми виділив М.Кочерган у мовознавстві?
55. Чому ситуацію в мовознавстві ХХ ст. вважають "перманентною"?
56. Що уявляє собою когнітивна лінгвістика?
57. Які мовознавці займалися вивченням когнітивної лінгвістики?
58. Що уявляє собою функціональна лінгвістика?
59. Які мовознавці займалися вивченням функціональної лінгвістики?
60. Що означає термін "теорія функціонального семантичного поля"?
61. Що уявляє собою лінгвістика тексту?
62. Як змінилися погляди вчених на поняття "дискурс" і "текст"?
63. Що уявляє собою комунікативна лінгвістика?
64. Що уявляє собою прагматика?
65. Які мовознавці вивчали комунікативну лінгвістику і прагматику?
66. Як класифікує речення Д.Остін?
67. Що таке перформативні речення?
68. Що таке констативні речення?
69. Для чого виокремлюють три рівня компетентності: рівень стандарту (на повторення вивченого в основній школі), академічний (на узагальнення вивченого в старшій школі) і професійний (розрахований на студентів-філологів, із перспективою подальшого викладання мови в загальноосвітній школі)?
70. На яких засадах сучасної лінгводидактики ґрунтується методика навчання простого ускладненого речення?
71. Що входить до аналізу лінгвістичного та методичного забезпечення навчання синтаксису у загальноосвітніх і педагогічних навчальних закладах (концепцій, програм курсів, чинних підручників і посібників, методичних розробок тощо)?
72. Яке значення загальнодидактичних принципів навчання (наступність, перспективність, системність, послідовність, безперервність тощо) у вивченні простого ускладненого речення?
73. Яке значення принципу розгляду мови як цілісної структури у вивченні простого ускладненого речення?

74. Яке значення основних методичних принципів (активне керівництво процесом навчання, єдність мови і мовлення, мови і мислення, теорії і практики, зв'язок усного і писемного мовлення) у вивченні простого ускладненого речення?
75. Які Ви знаєте загальнодидактичні принципи?
76. Як діє лінгводидактичний принцип системність у розташуванні навчального матеріалу (синтаксичних категорій)?
77. Як діє лінгводидактичний принцип перспективність уведення нових понять, пов'язаних зі стилістичним синтаксисом?
78. Як лінгводидактичний діє принцип послідовність у зв'язках і узгодженість ступенів та етапів навчально-виховної роботи (поетапне вивчення синтаксису від найпростіших елементів (словоформа, словосполучення) до складних синтаксичних конструкцій або тексту)?
79. Як діє лінгводидактичний принцип неперервність у доборі синтаксичного матеріалу (безпосередньо або опосередковано у процесі вивчення інших розділів мови)?
80. Як діє лінгводидактичний принцип наступність, який характеризується осмисленням вивченого на новому, вищому рівні, підкріпленням уже наявних знань наступними, розкриттям не відомих раніше зв'язків?
81. Який підхід називається функціонально-стилістичним?
82. Як реалізується принцип цілісного вивчення мови і мовлення у сучасній вищій та середній школах?
83. Як формується мовна особистість?
84. Яке навчання називається комунікативно зорієнтованим?
85. Які існують способи керування пізнавальною і мовленнєвою діяльністю студентів філологічних факультетів?
86. У чому полягає сутність кредитно-модульної системи організації навчального процесу?
87. Які критерії покладено в основу оцінювання практичних занять?
88. Які критерії покладено в основу оцінювання бліцопитувань?
89. Які критерії покладено в основу оцінювання вправ і завдань практичного спрямування?
90. Що є основою успіху в навчанні простого ускладненого речення?
91. У чому полягає сутність синтаксису як науки?
92. У чому полягає сутність синтаксису як синтаксичної будови мови?
93. Назвіть основні синтаксичні одиниці.
94. Що виступає формою і змістом синтаксичних одиниць?
95. Чому речення є центральною синтаксичною одиницею, а словосполучення і мінімальна синтаксична одиниця (словоформа) підпорядковані йому?
96. Яка різниця між лексичними, морфологічними і синтаксичними словоформами?
97. Чи однаково інформаційно насичені словоформи різних частин мови?
98. Чи однаковий обсяг функцій виконують різні відмінкові словоформи іменників?
99. Яка роль прийменників у творенні іменникових словоформ?
100. Як прийменники взаємодіють із відмінковими формами іменників?
101. У яких частинах мови – іменників чи дієслів – чіткіше розмежовані значення словоформ?
102. Які синтаксичні одиниці є конструкціями?
103. Що таке елементарні та неелементарні синтаксичні одиниці?
104. Назвіть типи синтаксичного зв'язку в межах словосполучення.
105. Назвіть типи синтаксичного зв'язку в межах простого речення.
106. Що таке предикативність?
107. Назвіть диференційні ознаки предикативності.
108. Охарактеризуйте прислівний різновид підрядного зв'язку. Назвіть його диференційні ознаки.

109. Охарактеризуйте детермінантний різновид підрядного зв'язку. Назвіть його диференційні ознаки.
110. Охарактеризуйте опосередкований різновид підрядного зв'язку. Назвіть його диференційні ознаки.
111. Визначте специфіку сурядного зв'язку. Встановіть його диференційні ознаки.
112. Охарактеризуйте недиференційований синтаксичний зв'язок.
113. Охарактеризуйте подвійний синтаксичний зв'язок.
114. У чому сутність семантико-синтаксичних відношень?
115. Які семантико-синтаксичні відношення є первинними, а які вторинними?
116. Дайте визначення словосполученню.
117. Коли і як виникають словосполучення?
118. Яка функція словосполучення?
119. За якими ознаками характеризуються словосполучення?
120. Обґрунтуйте зв'язок словосполучення з словом.
121. Обґрунтуйте зв'язок словосполучення з реченням.
122. Як проявляються лексичні значення слів у словосполученнях?
123. Яка різниця між синтаксичними (вільними) і зв'язаними лексичними (фразеологічними) словосполученнями?
124. Які є типи синтаксичних словосполучень за будовою?
125. Охарактеризуйте синтаксичні зв'язки у словосполучення.
126. Чому слова, поєднані сурядним зв'язком, слід розглядати як словосполучення?
127. Чи предикативні підрядні словосполучення можна ототожнювати з реченнями?
128. Що це за спосіб граматичного зв'язку узгодження?
129. Що це за спосіб граматичного зв'язку керування?
130. Що це за спосіб граматичного зв'язку прилягання?
131. Яка суттєва різниця між узгодженням, керуванням і приляганням як способами граматичного зв'язку?
132. Охарактеризуйте типи підрядних словосполучень за морфологічним вираженням головного слова.
133. Розкрийте семантико-синтаксичні відношення у словосполученні.
134. Що виступило основою виникнення атрибутивних відношень у словосполученнях: кава по-турецьки, людина в окулярах?
135. Чому стали можливі словосполучення з об'єктивними відношеннями: прагнення до перемоги, уважний до людей?
136. До простого чи до складеного словосполучення належить таке утворення: людина високого росту.
137. До простого чи до складеного словосполучення належить таке утворення: смачне на вигляд яблуко.
138. До простого чи до складеного словосполучення належить таке утворення: любов матері до сина.
139. Наведіть приклади комплективних (доповнювальних) відношень.
140. Які помилки трапляються під час побудови сурядних та підрядних словосполучень і як їх уникнути?
141. Що таке речення?
142. Якими трьома основними ознаками речення відрізняється від слова й словосполучення?
143. Що таке предикативність?
144. Що таке модальність?
145. Що таке часова віднесеність?
146. Що таке граматична організованість?
147. Що таке семантична та інтонаційна завершеність?
148. Визначте співвідношення речення і судження.

149. Які складові компоненти інтонації і яка їхня роль в оформленні речення?
150. Які бувають різновиди розповідних, питальних і окличних речень?
151. Що таке член речення і чим він відрізняється від повнозначного слова?
152. Яких правил слід дотримуватися, визначаючи члени речення?
153. Що таке синтаксичний центр, як він виражається і яка його роль у реченні?
154. Як будується речення навколо синтаксичного центра?
155. Чому в мові потрібні неповні речення? Яка їхня роль? Типи неповних речень.
156. Яка роль порядку слів та логічного наголосу в передаванні думки?
157. Яка стилістична й інформаційна роль незакінчених речень?
158. Охарактеризуйте формально-синтаксичний аспект вивчення речення.
159. Охарактеризуйте семантико-синтаксичний аспект вивчення речення.
160. Охарактеризуйте комунікативний аспект вивчення речення.
161. За якими ознаками виділяють прості та складні речення?
162. Які речення є стверджувальними?
163. Які речення є заперечними?
164. Охарактеризуйте типи парадигм речень.
165. Висвітліть синтаксичні відношення у простому реченні.
166. Як узгоджуються поняття ускладнення у формально-синтаксичному та семантико-синтаксичному аспектах?
167. Охарактеризуйте додаткову предикативність (напівпредикативність) властиву простим ускладненим реченням.
168. Які є погляди у мовознавців на речення з однорідними членами?
169. Якими чинниками зумовлене різноманіття підходів до речень з однорідними компонентами?
170. Як ряди узгоджуються з сурядністю та однорідністю?
171. Що таке однорідність?
172. Як поєднуються однорідні члени речення між собою?
173. Які змістові відношення наявні між членами ряду?
174. Які загальні ознаки однорідності членів речення?
175. Коли повторювані однотипні форми слів не є однорідними?
176. Як розрізнити однорідні означення від неоднорідних?
177. Як розрізнити однорідні обставини від неоднорідних?
178. Як об'єднати між собою однорідні члени речення?
179. Що означають узагальнювальні слова і як при них виділяються однорідні члени?
180. Визначте особливості координації присудка з однорідними підметами.
181. В яких випадках завжди ставиться кома між однорідними членами речення?
182. В яких випадках кома ставиться перед другим сполучником?
183. Як оформляються речення з однорідними членами, з'єднаними сполучниками попарно?
184. Якщо між двома однаковими словами стоїть заперечна частка, як оформляються такі речення?
185. Коли між однорідними членами не ставиться кома?
186. В яких випадках між однорідними членами речення може ставитися тире?
187. В яких випадках між однорідними членами речення може ставитися крапка з комою?
188. Як оформляються речення з узагальнювальним словом, якщо воно стоїть перед однорідними членами?
189. Як оформляються речення з узагальнювальним словом, якщо воно стоїть після однорідних членів?
190. Як оформляються речення, якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, а потім речення продовжується?
191. Як розглядаються речення з відокремленими другорядними членами у лінгвістиці?

192. Від чого залежить відокремлення членів речення і яка його роль?
193. Чим зумовлене вживання уточнювальних членів речення?
194. Які відокремлені члени речення є уточнювальними?
195. У яких випадках відокремлюються додатки?
196. Які формальні й смислові ознаки відокремлених додатків?
197. У яких випадках додатки не відокремлюються?
198. Коли узгоджені означення відокремлюються?
199. Які узгоджені означення не відокремлюються?
200. На скільки зміст висловлювання впливає на відокремлення узгоджених означень?
201. За яких умов відокремлюються неузгоджені означення?
202. У яких випадках не відокремлюються неузгоджені означення?
203. Чим подібне і чим відрізняється відокремлення прикладок від відокремлення узгоджених означень?
204. У яких випадках відокремлюються прикладки?
205. У яких випадках прикладки не відокремлюються?
206. У яких випадках відокремлюються обставини?
207. У яких випадках обставини не відокремлюються?
208. Чи завжди відокремлюються обставини, виражені дієприслівниками й дієприслівниковими зворотами?
209. Назвіть типові випадки відокремлення обставин.
210. Коли відокремлення обставин залежить від волі автора?
211. У яких випадках прикладка пишеться через дефіс?
212. У яких випадках прикладка відокремлюється тире?
213. У яких випадках комами відокремлюються уточнювальні та пояснювальні члени?
214. У яких випадках ставиться тире при уточнювальних і відокремлених членах?
215. У яких випадках уточнювальні та пояснювальні члени не відокремлюються?

ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Викладання синтаксису простого речення української мови в середній школі (VI–VIII класи) / За ред. В. І. Масальського. – К. : Рад. шк., 1957. – С. 3–10.
  2. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення. / Анатолій Панасович Загнітко / – Донецьк : Вид-во Донецьк. ун-ту, 1994. – 204 с.
  3. Заборна М. С. Просте речення. Складні випадки аналізу: [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів] / Марія Заборна / – Тернопіль : підручники і посібники, 2002. – 126 с.
  4. Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу / Наталія Іваницька. – К.: Вища шк., 1989. – 63 с.
  5. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови / Володимир Ярославович. – К.: Рад. шк., 1986. – 168 с.
  6. Омельчук С. А. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (українська мова)” / С. А. Омельчук. – К., 2003. – 20 с.
  7. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі / Катерина Писисько. –Херсон, 1996. – 135 с.
  8. Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови: [посібник для вчителя] / Раїса Христіанінова. – К.: Рад. шк., 1991. – 160 с.
- Додаткова література:
9. Алексюк А. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій: Модульне навчання / А. Алексюк. – К., 1993. – 220 с.
  10. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / Олександр Михайлович Беляєв. – К. : Рад. школа, 1981. – 176 с.
  11. Бондарчук Л. Методику підказує текст / Л. Бондарчук. – Тернопіль : Мальва-ОСО, 2001. – 159 с.
  12. Варзацька Л. О. Навчання мови й мовлення на основі тексту : [метод. посіб.] / Л. О. Варзацька. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2001. – 112 с.
  13. Донченко Т. К. Власне методичні принципи навчання української мови / Т. К. Донченко // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 2–4.
  14. Дудик П. С. Вивчення української мови у 8 класі: [посібник для вчителів] / Петро Дудик. – К. : Рад. шк., 1981. – 144 с.
  15. Кухарчук І. О. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (українська мова)” / І. О. Кухарчук. – К., 2006. – 20 с.
  16. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови. – К. : Рад. шк., 1986. – 168 с.
  17. Степаненко М. І. Семантична і формально-граматична структура речень із просторовими поширювачами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / М. І. Степаненко. – К., 2004. – 40 с.
  18. Стріха А. Д. Цікава граматики: [посібник для вчителя] / А. Д. Стріха, А. Ю, Гуревич. – К.: Рад. шк., 1991. – 112 с.
  19. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
  20. Сулима М. Лекції з української синтакси. – Харків: Рад. шк., 1928. – 256 с.
  21. Сухомлинський В. О. Забезпечення наступності в навчанні / В. О. Сухомлинський // Рад. школа. – 1958. – С. 17–25.

22. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД “Школа”, 2006. – 1008 с.
23. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 516 с.
24. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 588 с.
25. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
26. Терлак З. М. Українська мова: Збірник вправ із синтаксису та пунктуації. – Львів: Світ, 1999. – 224 с.
27. Тимченко Є. К. Українська грамати́ка. – Ч. 1. – К.: Час, 1907. – 179 с.
28. Тихоша В. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю. “Рідна мова” (8-11 класи) / Валентина Тихоша // Дивослово. – 2003. – № 9. – С. 67–80.
29. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: [підруч. для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів]. – [2-е вид. випр. і доповн.]. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – 448 с.
30. Топольницький Я. Л. Формування умінь і навичок з синтаксису / Я. Л. Топольницький, Д. М. Кравчук. – К.: Рад. шк., 1985. – 135 с.
31. Українська мова. Енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. [та ін.]. – К.: вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
32. Ужченко Т. Г. Дидактичний матеріал з української мови для 9 класу. – К.: Рад. шк., 1991. – 240 с.
33. Фасоля А. Діяльнісна основа навчання / Анатолій Фасоля // Дивослово. – 2006. – № 6. – С. 2–5.
34. Фіцула М. М. Вступ до педагогічної професії: [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти]. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 136 с.
35. Фіцула М. М. Педагогіка: [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти]. – Тернопіль: навчальна книга – Богдан, 2004. – 192 с.
36. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка. – Л.: Учпедгиз, 1941. 620 с.
37. Шевченко Л. Ю. Сучасна українська мова: Довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю. В. Лисенко; за ред. О. Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
38. Шелехова Г. Т. Висловлювання учнів на лінгвістичну тему / Г. Т. Шелехова // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 1. – С. 49–55.
39. Шелехова Г. Т. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–12 класи // Укл. Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосьолова, Я. І. Остаф, за ред. Л. В. Скуратівського. – Київ – Ірпінь: Перун, 2005. – 176 с.
40. Шкіцька І. Ю. Реалізація суб’єктивно-модальних значень у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / І. Ю. Шкіцька. – Харків, 2005. – 19 с.
41. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник. – К.: АртЕК, 1998. – 335 с.
42. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку; [пред. подбор; примеч. и ред. М. Н. Матусевич]. – М.: Учпедгиз, Академия наук СССР. Отделение литературы и языка, 1957. – 188 с.
43. Щербина В. І. Інтерактивні технології на уроках української мови та літератури / В. І. Щербина, О. В. Волкова, О. В. Романенко. – Харків: Вид. група “Основа”, 2005. – 96 с.
44. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник]. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 408 с.